สุโพธาลงฺกาโร

(สทฺทาลงฺกาโร อตฺถาลงฺกาโร จ)

สงฺฆรกฺขิตมหาสามิตฺเถเรน วิจริโต

อุตฺตรธานิยำ วิหารธมฺมาราเม มหาปาลิติปิฎกธปเน

๒๕๖๖ พุทฺธวสฺเส มุทิตตฺเถเรน มุทฺทาปิโต

eBook66

สุโพธาลงฺกาโร

(สทฺทาลงฺกาโร อตฺถาลงฺกาโร จ)

สงฺฆรกฺขิตมหาสามิตฺเถเรน วิจริโต

อุตฺตรธานิยํ วิหารธมฺมาราเม มหาปาลิติปิฏกจปเน
วาสินา มุทิตตฺเถเรน
๒๕๖๖ พุทฺธวสฺเส มุทฺทาปิโต

ผู้รวบรวมและจัดพิมพ์
พระมหาสมปอง มุทิโต
ผอ.สถาบันบาลีใหญ่และพรไตรปิฎก
วัดวิหารธรรม ต.โสมเยี่ยม อ.น้ำโสม จ.อุดรธานี
เป็นหลักสูตรเรียนบาลีใหญ่และพระไตรปิฎก คัมภีร์ที่ ๔
ครั้งที่ ๑ เมื่อ ๓ เมษายน ๒๕๖๖ จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่

สารปณฺณ

มาติกา		ปิฏฺฐิกา
คนฺถารมฺภ	รตนตฺตยปณาม	๑
๑. **ปฐมปริจฺเฉท**	โทสาวโพธ	๓
	ปทโทสอุทฺเทส	๓
	ปทโทสนิทฺเทส	๔
๒. **ทุติยปริจฺเฉท**	โทสปริหาราวโพธ	**๑๒**
	ปฏิญฺญา	๑๒
	โทสปริหารนิทฺเทส	๑๒
	๑. ปทโทสปริหาร	๑๒
	๒. วากฺยโทสปริหาร	๑๕
	๓. วากฺยตฺถโทสปริหาร	๑๘
๓. **ตติยปริจฺเฉท**	คุณาวโพธ (สทฺทาลงฺการ)	**๒๑**
	อนุสนฺธิปฏิญฺญา	๒๑
	สทฺทาลงฺการอุทฺเทส	๒๑
	สทฺทาลงฺการนิทฺเทส	๒๑
๔. **จตุตฺถปริจฺเฉท**	อตฺถาลงฺการาวโพธ	**๓๐**
	อนุสนฺธิปฏิญฺญา	๓๐
	วงฺกวุตฺติอุทฺเทส	๓๐
	วงฺกวุตฺตินิทฺเทส	๓๑
	๑. อติสยาลงฺการ	๓๑
	๒. อุปมาลงฺการ	๓๑

๓. รูปกาลงฺการ ๓๗
๔. อาวุตฺติอลงฺการ ๓๙
๕. ทีปกาลงฺการ ๔๐
๖. อกฺเขปาลงฺการ ๔๑
๗. อตฺถนฺตรนฺยาสาลงฺการ ๔๑
๘. พฺยติเรกาลงฺการ ๔๒
๙. วิภาวนาลงฺการ ๔๓
๑๐. เหตฺวาลงฺการ ๔๔
๑๑. กมาลงฺการ ๔๕
๑๒. ปิยตราลงฺการ ๔๕
๑๓. สมาสวุตฺติอลงฺการ ๔๕
๑๔. ปริกปฺปนาลงฺการ ๔๖
๑๕. สมาหิตาลงฺการ ๔๗
๑๖. ปริยายวุตฺติอลงฺการ ๔๗
๑๗. พฺยาชวณฺณนาลงฺการ ๔๘
๑๘. วิเสสาลงฺการ ๔๘
๑๙. รูพฺหาหงฺการาลงฺการ ๔๙
๒๐. สิเสสาลงฺการ ๔๙
๒๑. ตุลฺยโยคิตาลงฺการ ๕๐
๒๒. นิทสฺสนาลงฺการ ๕๒
๒๓. มหนฺตตฺตาลงฺการ ๕๒
๒๔. วญฺจนาลงฺการ ๕๓
๒๕. อปฺปกตตฺถุติอลงฺการ ๕๓
๒๖. เอกาวลิอลงฺการ ๕๔

	๒๗. อญฺญมญฺญาลงฺการ	๕๔
	๒๘. สหวุตฺติอลงฺการ	๕๕
	๒๙. วิโรธิตาลงฺการ	๕๕
	๓๐. ปริวุตฺติอลงฺการ	๕๕
	๓๑. ภมาลงฺการ	๕๖
	๓๒. ภาวาลงฺการ	๕๖
	๓๓. มิสฺสาลงฺการ	๕๖
	๓๔. อาสีอลงฺการ	๕๗
	๓๕. รสีอลงฺการ	๕๗
๕. ปญฺจมปริจฺเฉท	**รสภาวาวโพธ**	**๕๙**
	ภาวอธิปฺปาย	๕๙
	ฐายีภาวอุทฺเทส	๖๑
	รสอธิปฺปาย	๖๑
	ฐายีภาวนิทฺเทส	๖๒

๑

สุโพธาลงฺกาโร

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

คนฺถารมฺภ

รตนตฺตยปณาม

[๑] มุนินฺทวทนมฺโภช- คพฺภสมฺภวสุนฺทรี
สรณํ ปาณินํ วาณี มยฺหํ ปีณยตํ มนํ.

นิมิตฺต

[๒] รามสมฺมาทฺยลงฺการา สนฺติ สนฺโต ปุราตนา
ตถาปิ ตุ วฬญฺเชนฺติ สุทฺธมาคธิกา น เต.

อภิธานาทิก

[๓] เตนา'ปิ นาม โตเสยฺย'- เมเต'ลงฺการวชฺชิเต
อนุรูเปนา'ลงฺกาเร- เน'ส'เมโส ปริสฺสโม.

[๔] เยสํ น สญฺจิตา ปญฺญา- เนกสตฺถนฺตโรจิตา
สมฺโมหพฺภาหตาเว'เต นา'วพุชฺฌนฺติ กิญฺจิปิ.

[๕] กึ เตหิ ปาทสุสฺสูสา เยสํ นตฺถิ ครูนิ'ห
เย ตปฺปาทรโชกิณฺณา เตว สาธู วิเวกิโน.

[๖] กพฺพนาฏกนิกฺขิตฺต- เนตฺตจิตฺตา กวิชฺชนา
ยํ กิญฺจิ รจยนฺเต'ตํ น วิมฺหยกรํ ปรํ.

[๗] เต’เยว ปฏิภาวนฺโต โส’ว พนฺโธ สวิมฺหโย
เยน โตเสนฺติ วิญฺญู เย ตตฺถา’ปฺยา’วิหิตาทรา.

[๘] พนฺโธ จ นาม สทฺทตฺถา สหิตา โทสวชฺชิตา
ปชฺชคชฺชวิมิสฺสานํ เภเทนา’ยํ ติธา ภเว.

[๙] นิพนฺโธ จา’นิพนฺโธ จ ปุน ทฺวิธา นิรุปฺปเต
ตํ ตุ ปาเปนฺตฺย’ลงฺการา วินฺทนียตรตฺตนํ.

[๑๐] อนวชฺชํ มุขมฺโภช’-[๑] มนวชฺชา จ ภารตี
อลงฺกตาว โสภนฺเต กึ นุ’เต นิรลงฺกตา.

[๑๑] วินา ครูปเทสํ ตํ พาโล’ลงฺกตฺตุ’มิจฺฉติ
สมฺปาปุเณ น วิญฺญูหิ หสฺสภาวํ กถํ นุ โส.

[๑๒] คนฺโถปิ กวิวาจาน’- มลงฺการปฺปกาสโก
ยาติ ตพฺพจนียตฺตํ ตพฺโพหารูปจารโต.

[๑๓] ทฺวิปฺปการา อลงฺการา ตตฺถ สทฺทตฺถเภทโต
สทฺทตฺถา พนฺธนามา’ว ตตฺสชฺชิตตทาวลิ.

---

๑ “อมฺโภช”นฺติ ปทํ ปาฬิยํ นตฺถิ, วาริชวาจกํ, สกฺกฏคนฺถโต อนีตํ.

๑. ปฐมปริจฺเฉท
โทสาวโพธ

[๑๔] คุณาลงฺการสํยุตฺตา อปิ โทสลวงฺกิตา
ปสํสิยา น วิญฺญูหิ สา กญฺญา วิย ตาทิสี.

[๑๕] เตน โทสนิราโสว มหุสฺสาเหน สาธิโย
นิทฺโทสา สพฺพถา สา'ยํ สคุณา น ภเวยฺย กึ.

[๑๖] สา'ลงฺการวิยุตฺตาปิ คุณยุตฺตา มโนหรา
นิทฺโทสา โทสรหิตา คุณยุตฺตา วธู วิย.

[๑๗] ปเท วากฺเย ตทตฺเถ จ โทสา เย วิวิธา มตา
โสทาหรณ'เมเตสํ ลกฺขณํ กถยามฺย'หํ.

ปทโทสอุทฺเทส

[๑๘] วิรุทฺธตฺถนฺตราธฺยตฺถ- กิลิฏฺฐานิ วิโรธิ จ
เนยฺยํ วิเสสนาเปกฺขํ หีนตฺถก'มนตฺถกํ.

วากฺยโทสอุทฺเทส

[๑๙] โทสา ปทาน วากฺยาน'- เมกตฺถํ ภคฺครีติกํ
ตถา พฺยากิณฺณคามฺมานิ ยติหีนํ กมจฺจุตํ.
อติวุตฺต'มเปตตฺถํ สพนฺธผรุสํ ตถา.

วากฺยตฺถโทสอุทฺเทส

[๒๐] อปกฺกโมจิตฺยหีนํ ภคฺครีติ สสํสยํ
คามฺมํ ทุฏฺฐาลงฺกตีติ โทสา วากฺยตฺถนิสฺสิตา.

๑. ปทโทสนิทฺเทส

๑.๑ วิรุทฺธตฺถนฺตรโทส

[๒๑] วิรุทฺธตฺถนฺตรํ ตํ หิ ยสฺส'ญฺญตฺโถ วิรุชฺฌติ
อธิปฺเปเต ยถา เมโฆ **วิสโท** สุขเย ชนํ.

๑.๒ **อธฺยตฺถโทส**

[๒๒] วิเสสฺย'มธิกํ เยนา'- ธฺยตฺถ'เมตํ ภเว ยถา
โอภาสิตาเสสทิโส ขชฺโชโต'ยํ วิราชเต.

๑.๓ กิลิฏฺฐโทส

[๒๓] ยสฺส'ตฺถาวคโม ทุกฺโข ปกตฺยาทิวิภาคโต
กิลิฏฺจ ตํ ยถา ตาย โส'ย'มาลิงฺคฺยเต **ปิยา**.

ยมกโทส

[๒๔] ยํ กิลิฏฺฐปทํ มนฺทา- ภิเธยฺยํ **ยมกา**ทิกํ
กิลิฏฺฐปทโทเส'ว ตมฺปิ อนฺโต กรียติ.

มตยมก

[๒๕] ปตีตสทฺทรจิตํ สิลิฏฺฐปทสนฺธิกํ
ปสาทคุณสํยุตฺตํ **ยมกํ มต**'เมทิสํ.

ติวิธยมก

[๒๖] อพฺยเปต'พฺยเปต'ญฺญ'- มาวุตฺตาเนกวณฺณชํ
ยมกํ ตญฺจ ปาทาน'- มาทิมชฺฌนฺตโคจรํ.

อพฺยเปตปจมปาทาทิยมก

[๒๗] สุชนา'สุชนา สพฺเพ คุเณนาปิ วิเวกิโน
วิเวกํ น สมายนฺติ อวิเวกิชนนฺติเก.

อพฺยเปตปจมทุติยปาทาทิยมก

[๒๘] กุสลา'กุสลา สพฺเพ ปพลา'ปพลา'ถวา
โน ยาตา ยาว'โหสิตฺตํ สุขทุกฺขปฺปทา สิยุ.

อพฺยเปตปจมทุติยตติยปาทาทิยมก

[๒๙] สาทรํ สา ทรํ หนฺตุ วิหิตา วิหิตา มยา
วนฺทนา วนฺทนามาน- ภาชเน รตนตฺตเย.

อพฺยเปตจตุกกปาทาทิยมก

[๓๐] กมลํ ก'มลํ กตฺตุ'- วนโท วนโท'มฺพรํ
สุคโต สุคโต โลกํ สหิตํ ส หิตํ กรํ.

อปรพฺยเปตยมก

[๓๑] อพฺยเปตาทิยมกสฺ- เส'โส เลโส นิทสฺสิโต
เฉยฺยานิ'มาเยว ทิสา- ย'ญฺญานิ ยมกานิปิ.

พหุยมก

[๓๒] อจฺจนฺตพหโว เตสํ เภทา สมฺเภทโยนิโย
ตตฺถาปิ เกจิ สุกรา เกจิ อจฺจนฺตทุกฺกรา.

ยมกสรุป

[๓๓] ยมกํ ตํ ปเหฬี[๑] จ เน'กนฺตมธุรานิ'ติ
อุเปกฺขิยนฺติ สพฺพานิ สิสฺสเขทภยา มยา.

๑.๔ วิโรธิโทส

[๓๔] เทสกาลกลาโลก- ญายาคมวิโรธิ ยํ
ตํ วิโรธิปทํ เจ'ต- มุทาหรณโต ผุฏฺ.

๑.๕ เนยฺยโทส

[๓๕] ย'ทปฺปตีต'มานีย วตฺตพฺพํ เนยฺย'มาหุ ตํ
ยถา สพฺพาปิ ธวลา ทิสา โรจนฺติ รตฺติยํ.

[๓๖] เน'ทิสํ พหุ มญฺญนฺติ สพฺเพ สพฺพตฺถ วิญฺญุโน
ทุลฺลภา'วคตี สทฺท- สามตฺถิยวิลงฺฆินี.

๑.๖ วิเสสนาเปกฺขโทส

[๓๗] สิยา วิเสสนาเปกฺขํ ยํ ตํ ปตฺวา วิเสสนํ
สาตฺถกํ ตํ ยถา ตํ โส ภิยฺโย ปสฺสติ จกฺขุนา.

๑.๗ หีนตฺถโทส

[๓๘] หีนํ กเร วิเสสฺยํ ยํ ตํ หีนตฺถํ ภเว ยถา
นิปฺปภีกตขชฺโชโต สมุเทติ ทิวากโร.

---

๑ ก. ปเหลี

๑.๘ อนตฺถโทส

[๓๙] ปาทปูรณมตฺตํ ยํ อนตฺถมีติ ตํ มตํ
ยถา หิ วนฺเท พุทฺธสฺส ปาทปงฺเกรุหมฺปิ จ.

๒. วากยโทสนิทเทสะ

๒.๑ เอกัตถโทสะ

สทฺทเอกตฺถ

[๔๐] สทฺทโต อตฺถโต วุตฺตํ ยตฺถ ภิยฺโยปิ วุจฺจติ,
ต'เมกตฺถํ ยถา'ภาติ วาริโท วาริโท อยํ.

อตฺถเอกตฺถ

[๔๑] ติตฺถิยงฺกุรพีชานิ ชหํ ทิฏฺจิคตานิ'ห
ปสาเทติ ปสนฺเน'โส มหามุนิ มหาชเน.

๒.๒ ภคฺครีติโทส

[๔๒] อารทฺธกฺกมวิจฺเฉทา ภคฺครีติ ภเว ยถา
กาปิ ปญฺญา โกปิ คุโณ ปกติปิ อโห ตว.

๒.๓ พฺยากิณฺณโทส

[๔๓] ปทานํ ทุพฺพินิกฺเขปา พฺยาโมโห ยตฺถ ชายติ
ตํ พฺยากิณฺณนฺติ วิญฺเญยฺยํ ตทุทาหรณํ ยถา.

อุทาหรณ

[๔๔] พหุคุเณ ปณมติ ทุชฺชนานำ'ปฺย'ยํ ชโน
หิตํ ปมุทิโต นิจฺจำ สุคตำ สมนุสฺสรำ.

๒.๔ คมฺมโทส

[๔๕] วิสิฏฺฐวจนาเปตๆ คามฺมๆ’ตฺย’ภิมตๆ ยถา
กญฺเญ กามยมานๆ มๆ น กามยสิ กึ นฺวิ’ทๆ.

[๔๖] ปทสนฺธานโต กิญฺจิ ทุปฺปตีติกรๆ ภเว
ตมฺปิ คามฺม’นฺตฺย’ภิมตๆ ยถา ยาภวโต ปิยา.

๒.๕ ยติหีนโทส

[๔๗] วุตฺเตสุ สูจิตฏฺฐาเน ปทจฺเฉโท ภเว ยติ
ยๆ ตาย หีนๆ ตๆ วุตฺตๆ ยติหีนนฺติ, สา ปน.

ติยติ

[๔๘] ยติ สพฺพตฺถ ปาทนฺเต วุตฺตฑฺเฒ จ วิเสสโต
ปุพฺพาปราเนกวณฺณ- ปทมชฺเฌปิ กตฺถจิ.

ตตฺโถทาหรณปจฺจุทาหรณานิ ยถา

[๔๙] ตๆ นเม สิรสา จามี- กรวณฺณๆ ตถาคตๆ
สกลาปิ ทิสา สิญฺจ- ติว โสณฺณรเสหิ โย.

สนฺธิยติ

[๕๐] สโร สนฺธิมฺหิ ปุพฺพนฺโต วิย โลเป วิภตฺติยา
อญฺญถา ตฺว’ญฺญถา ตตฺถ ยาเทสาทิ ปราทิ’ว.

อุปสคฺคนิปาตยติ

[๕๑] จาทิ ปุพฺพปทนฺตา’ว นิจฺจๆ ปุพฺพปทสฺสิตา
ปาทโย นิจฺจสมฺพนฺธา ปราทีว ปเรน ตุ.

สพฺพตฺโถทาหรณานิ ยถา

[๕๒] นเม ตำ สิรสา สพฺโพ- ปมาตีตำ ตถาคตำ
ยสฺส โลกคฺคตำ ปตฺตส- โส'ปมา น หิ ยุชฺชติ.

[๕๓] มุนินฺทำ ตำ สทา วนฺทา- มฺย'นนฺตมติ'มุตฺตมำ
ยสฺส ปญฺญา จ เมตฺตา จ นิสฺสีมา'ติวิชมฺภติ.

จาทิปาทีสุ ปจฺจุทาหรณานิ ยถา

[๕๔] มหาเมตฺตา มหาปญฺญา จ ยตฺถ ปรโมทยา
ปณมามิ ชินำ ตำ ป- วรำ วรคุณาลยำ.

๒.๖ กมจฺจุตโทส

[๕๕] ปทตฺถกฺกมโต มุตฺตำ กมจฺจุต'มิทำ ยถา
เขตฺตำ วา เทหิ คามำ วา เทสำ วา มม โสภนำ.

๒.๗ อติวุตฺตโทส

[๕๖] โลกิยตฺถ'มติกฺกนฺตำ อติวุตฺตำ มตำ ยถา
อติสมฺพาธ'มากาส- เมติสฺสา ถนชมฺภเน.

๒.๘ อเปตตฺถโทส

[๕๗] สมุทายตฺถโต'เปตำ ตำ อเปตตฺถกำ ยถา
คาวิปุตฺโต พลีพทฺโธ ติณำ ขาทิ ปิวี ชลำ.

๒.๙ พนฺธผรุสโทส

[๕๘] พนฺเธ ผรุสตา ยตฺถ ตำ พนฺธผรุสำ ยถา
ขรา ขิลา ปริกฺขีณา เขตฺเต ขิตฺตำ ผลตฺย'ลำ.

๓. วากฺยตฺถโทสนิทฺเทส

[๕๙] เถยฺยํ ลกฺขณ'มนฺวตฺถ- วเสนา'ปกฺกมาทินำ
อุทาหรณ'เมเตสำ'- ทานิ สนฺทสฺสยามฺย'หำ.

๓.๑ อปกฺกมโทส
ตตฺถาปกฺกมำ ยถา

[๖๐] ภาวนาทานสีลานิ สมฺมา สมฺปาทิตานิ'ห
โภคสคฺคาทินิพฺพาน- สาธนานิ น สำสโย.

๓.๒ โอจิตฺยหีนโทส
โอจิตฺยหีนำ ยถา

[๖๑] ปูชนียตโร โลเก อห'เมโก นิรนฺตรำ
มเยกสฺมึ คุณา สพฺเพ ยโต สมุทิตา อหุ.
ยถา จ

[๖๒] ยาจิโต'หำ กถำ นาม น ทชฺชามฺยปิ ชีวิตำ
ตถาปิ ปุตฺตทาเนน เวธเต หทยำ มม.

๓.๓ ภคฺครีติโทส
ภคฺครีติ ยถา

[๖๓] อิตฺถีนำ ทุชฺชนานญฺจ วิสฺสาโส โนปปชฺชเต
วิเส สิงฺคิมฺหิ นทิยำ โรเค ราชกุลมฺหิ จ.

๓.๔ สสัยโทส

สสัยं ยถา

[๖๔] มุนินฺทจนฺทิมาโลก- รสโลลวิโลจโน
ชโน'วกฺกนฺตปนฺโถ'ว โคปทสฺสนปีณิโต.

๓.๕ คมฺมโทส

[๖๕] วากฺยตฺถโต ทุปฺปตีติ- กรं คามฺมं มตं ยถา
โปโส *วีริยวา* โส'ยं ปรं หนฺตฺวาน วิสฺสมิ.

๓.๖ ทุฏฺฐาลงฺกติโทส

[๖๖] ทุฏฺฐาลงฺกรณं เตฺว'ตं [๑] ยตฺถา'ลงฺการทูสนं
ตสฺสา'ลงฺการนิทฺเทเส รูป'มาวี ภวิสฺสติ.

อุยฺโยชน

[๖๗] กโต'ตฺร สงฺเขปนยา มยา'ยं
โทสาน'เมสं ปวโร วิภาโค
เอโส'ว'ลं โพธยิตุं กวีนं
ต'มตฺถิ เจ เขทกรं ปร'มฺปิ.

อิติ สัฆรกฺขิตมหาสามิวิรจิเต สุโพธาลงฺกาเร
โทสาวโพโธ นาม ปจฺโม ปริจฺเฉโท.

---

๑ ก. เตฺวตं

๒. ทุติยปริจฺเฉท

โทสปริหาราวโพธ

ปฏิญฺญา

[๖๘] กทาจิ กวิโกสลฺลา วิโรโธ สกโลปฺย'ยํ
โทสสงฺขฺย'มติกฺกมฺม คุณวีถึ วิคาหเต.
[๖๙] เตน วุตฺตวิโรธาน'- มวิโรโธ ยถา สิยา
ตถา โทสปริหารา- วโพโธ'ทานิ นียเต.

โทสปริหารนิทฺเทส

๑. ปทโทสปริหาร

๑.๑ วิรุทฺธตฺถนฺตรโทสปริหาร

ตตฺถ วิรุทฺธตฺถนฺตรสฺส ปริหาโร ยถา

[๗๐] วินฺทนฺตํ ปากสาลีนํ สาลีนํ ทสฺสนา สุขํ
ตํ กถํ นาม เมโฆ'ยํ วิสโท สุขเย ชนํ.

ยถา วา

[๗๑] วินายโกปิ นาโคสิ โคตโมปิ มหามติ
ปณีโตปิ รสาเปโต จิตฺตา เม สามิ เต คติ.

๑.๒ อธฺยตฺถโทสปริหาร

อธฺยตฺถสฺส ยถา

[๗๒] กถํ ตาทิคุณาภาเว โลกํ โตเสติ ทุชฺชโน
โอภาสิตาเสสทิโส ขชฺโชโต นาม กึ ภเว.

๑.๓ กิลิฏฺโทสปริหาร

[๗๓] ปเหฬิกาย’[๑] มารุฬฺหา น หิ ทุฏฺจา กิลิฏฺจตา
ปิยา สุขา’ลิงฺคิตๆ ก’- มาลิงฺคติ นุ โน อิติ.

[๗๔] ยมเก โน ปโยเชยฺย กิลิฏฺจปท’มิจฺฉิเต
ตโต ยมก’มญฺญๆ ตุ สพฺพ’เมตๆมยๆ วิย.

๑.๔ วิโรธิโทสปริหาร

(๑) เทสวิโรธิโน ยถา

[๗๕] โพธิสตฺตปฺปภาเวน ถเลปิ ชลชานฺย’หุๆ
นุทนฺตานิ’ว สุจิรา- วาสเกฺลสๆ ตหึ ชเล.

(๒) กาลวิโรธิโน ยถา

[๗๖] มหานุภาวปิสุโน มุนิโน มนฺท’มารุโต
สพฺโพตุก’มยๆ วายิ ธุนนฺโต กุสุมๆ สมๆ.

(๓) กลาวิโรธิโน ยถา

[๗๗] นิมุคฺคมนโส พุทฺธ- คุเณ ปญฺจสิขสฺสปิ
ตนฺติสฺสรวิโรโธ โส น สมฺปีเณติ กๆ ชนๆ.

(๔) โลกวิโรธิโน ยถา

[๗๘] คณเย จกฺกวาฬๆ โส จนฺทนายปิ สีตลๆ
สมฺโพธิสตฺตหทโย ปทิตฺตงฺคารปูริตๆ.

---

๑ ก.ปเหลิกาย

(๕) ญายวิโรธิโน ยถา

[๗๙] ปริจฺจตฺตภโวปิ ตฺว'- มุปนีตภโว อสิ
อจินฺตฺยคุณสาราย นโม เต มุนิปุงฺคว.

(๖) อาคมวิโรธิโน ยถา

[๘๐] เนวา'ลปติ เกนาปิ วจีวิญฺญตฺติโต ยติ
สมฺปชานมุสาวาทา ผุเสยฺยา'ปตฺติทุกฺกฏํ.

๑.๕ เนยฺยโทสปริหาร

เนยฺยสฺส ยถา

[๘๑] มรีจิจนฺทนาเลป- ลาภา สีตมรีจิโน
อิมา สพฺพาปิ ธวลา ทิสา โรจนฺติ นิพฺภรํ.

ยถา จ

[๘๒] มโนนุรญฺชโน มารงฺ- คนาสิงฺคารวิพฺภโม
ชิเนนา'สมนุญฺญาโต มารสฺส หทยานโล.

๑.๖ วิเสสนาเปกฺขโทสปริหาร

วิเสสนาเปกฺขสฺส ยถา

[๘๓] อปยาตาปราธมฺปิ อยํ เวรี ชนํ ชโน
โกธปาฏลภูเตน ภิยฺโย ปสฺสติ จกฺขุนา.

๑.๗ หีนตฺถโทสปริหาร

หีนตฺถสฺส ยถา

[๘๔] อปฺปกานมฺปิ ปาปานำ ปภาวำ นาสเย พุโธ
อปิ นิปฺปภาตานีต- ขชฺโชโต โหติ ภาณุมา.

๑.๘ อนตฺถโทสปริหาร

อนตฺถสฺส ยถา

[๘๕] น ปาทปูรณตฺถาย ปทำ โยเชยฺย กตฺถจิ
ยถา วนฺเท มุนินฺทสฺส ปาทปงฺเกรุหำ วรำ.

๒. วากฺยโทสปริหาร

๒.๑ เอกตฺถโทสปริหาร

[๘๖] ภยโกธปสำสาทิ วิเสโส ตาทิโส ยทิ
วตฺตุำ กามิยเต โทโส น ตตฺเถ'กตฺถตากโต.

ยถา อุทาหรณ์

[๘๗] สปฺโป สปฺโป อยำ หนฺท นิวตฺตตุ ภวำ ตโต
ยทิ ชีวิตุกาโม'สิ กถำ ต'มุปสปฺปสิ.

๒.๒ ภคฺครีติโทสปริหาร

ภคฺครีติโน ยถา

[๘๘] โย โกปิ รูปาติสโย กนฺติ กาปิ มโนหรา
วิลาสาติสโย โกปิ อโห พุทฺธมโหทโย.

๒.๓ พฺยากิณฺณโทสปริหาร

[๘๙] อพฺยาโมหกรํ พนฺธํ อพฺยากิณฺณํ มโนหรํ
อทูรปทวินฺยาสํ ปสํสนฺติ กวิสฺสรา.

[๙๐] นีลุปฺปลาภ์ นยนำ พนฺธุกรุจิโร'ธโร
นาสา เหมงฺกุโส เตน ชิโน'ยำ ปิยทสฺสโน.

๒.๔ คมฺมโทสปริหาร

[๙๑] สมติกฺกนฺตคามฺมตฺตำ กนฺตวาจาภิสงฺขตำ
พนฺธนำ รสเหตุตฺตา คามฺมตฺตำ อติวตฺตติ.

ยถา

[๙๒] ทุโนติ กามจณฺฑาโล โส มำ สทย นิทฺทโย
อีทิสำ พฺยสนาปนฺนำ สุขีปิ กิ'มุเปกฺขเส.

๒.๕ ยติหีนโทสปริหาร

[๙๓] ยติหีนปริหาโร น ปุเน'ทานิ นียเต
ยโต น สวนุพฺเพคำ เหฏฺจา เยตำ วิจาริตำ.

๒.๖ กมจฺจุตโทสปริหาร

กมจฺจุตสฺส ยถา

[๙๔] อุทารจริโต'สิ ตฺวำ เตเน'วา'ราธนา ตฺวยิ
เทสำ วา เทหิ คามำ วา เขตฺตำ วา มม โสภนำ.

๒.๗ อติวุตฺตโทสปริหาร

อติวุตฺตสฺส ยถา

[๙๕] มุนินฺทจนฺทสมฺภูต- ยโสราสิมรีจินำ
สกโล'ปฺย'ย'มากาโส นา'วกาโส วิชมฺภเน.

๒.๘ อเปตตฺถโทสปริหาร

[๙๖] วากฺยำ พฺยาปนฺนจิตฺตานำ อเปตตฺถำ อนินฺทิตำ
เตนุ'มฺมตฺตาทิกานำ ตำ วจนา'ญฺญตฺร ทุสฺสติ.

ยถา

[๙๗] สมุทฺโท ปียเต โส'ย- มห'มชฺช ชราตุโร
อิเม คชฺชนฺติ ชีมูตา สกฺกสฺเส'ราวโณ ปิโย.

๒.๙ พนฺธผรุสโทสปริหาร

[๙๘] สุขุมาลาวิโรธิตฺต- ทิตฺตภาวปฺปภาวิตำ
พนฺธนำ พนฺธผรุส- โทสำ สำทูสเยยฺย ตำ.

ยถา

[๙๙] ปสฺสนฺตา รูปวิภวำ สุณนฺตา มธุรำ คิรำ
จรนฺติ สาธุ สมฺพุทฺธ- กาเล เกฬิปรมฺมุขา.

๓. วากฺยตฺถโทสปริหาร

๓.๑ อปกฺกมโทสปริหาร

อปกฺกมสฺส ยถา

[๑๐๐] ภาวนาทานสีลานิ สมฺมา สมฺปาทิตานิ'ห
นิพฺพานโภคสคฺคาทิ- สาธนานิ น สํสโย.

[๑๐๑] อุทฺทิฏฺฐวิสโย โกจิ วิเสโส ตาทิโส ยทิ
อนุทฺทิฏฺเฐสุ เนว'ตฺถิ โทโส กมวิลงฺฆเน.

ยถา

[๑๐๒] กุสลา'กุสลํ อพฺยา- กต'มิจฺเจสุ ปจฺฉิมํ
อพฺยากตํ ปากทำ น ปากทำ ปฐมทฺวยํ.

๓.๒ โอจิตฺยหีนโทสปริหาร

[๑๐๓] สคุณานา'วิกรเณ การเณ สติ ตาทิเส
โอจิตฺยหีนตาปตฺติ นตฺถิ ภูตตฺถสำสิโน.

[๑๐๔] โอจิตฺยํ นาม วิญฺเญยฺยํ โลเก วิขฺยาต'มาทรา
ตตฺโถ'ปเทสปภวา สุชนา กวิปุงฺควา.

[๑๐๕] วิญฺญาโตจิตฺยวิภโว'- จิตฺยหีนำ ปริหเร
ตโต'จิตฺยสฺส สมฺโปเส รสโปโส สิยา กเต.

ยถา

[๑๐๖] โย มารเสน'มาสนฺน'- มาสนฺนวิชยุสฺสโว
ติณายปิ น มญฺญิตฺถ โส โว เทตุ ชยำ ชิโน.

๓.๓ ภคฺครีติโทสปริหาร

[๑๐๗] อารทฺธกตฺตุกมฺมาทิ- กมาติกฺกมลงฺฆเน
ภคฺครีติวิโรโธ'ยํ คตึ น กฺวา'ปิ วินฺทติ.

ยถา

[๑๐๘] สุชนญฺญาน'มิตฺถีนํ วิสฺสาโส โน'ปปชฺชเต
วิสสฺส สิงฺคิโน โรค- นทีราชกุลสฺส จ.

ยถา

[๑๐๙] เภสชฺเช วิหิเต สุทฺธ- พุทฺธาทิรตนตฺตเย
ปสาท'มาจเร นิจฺจํ สชฺชเน สคุเณปิ จ.

๓.๔ สสังสยโทสปริหาร

สสํสยสฺส ยถา

[๑๑๐] มุนินฺทจนฺทิมาโลก- รสโลลวิโลจโน
ชโน'วกฺกนฺตปนฺโถ'ว รสิทสฺสนปีณิโต.

[๑๑๑] สสยาเย'ว ยํ กิญฺจิ ยทิ กีฬาทิเหตุนา
ปยุชฺชเต น โทโส'ว สสสยสมปฺปิโต.

ยถา

[๑๑๒] ยาเต ทุติยํ นิลยํ คุรุมฺหิ สกเคหโต
ปาปุเณยฺยาม นิยตํ สุข'มชฺฌยนาทินา.

๓.๕ คมฺมโทสปริหาร

[๑๑๓] สุภคา ภคินี สา'ยํ เอตสฺสิ'จฺเจวมาทิกํ
น "คามฺม"มิติ นิทฺทิฏฺฐํ กวีหิ สกเลหิปิ.

๓.๖ ทุฏฺฐาลงฺกติโทสปริหาร

[๑๑๔] ทุฏฺฐาลงฺการวิคเม โสภนาลงฺกติกฺกโม
อลงฺการปริจฺเฉท อาวิภาวํ คมิสฺสติ.

อุยฺโยชน

[๑๑๕] โทเส ปรีหริตุ'เมส วโร'ปเทโส
สตฺถนฺตรานุสรเณน กโต มเย'วํ
วิญฺญายิ'มํ คุรุวรา'ธิกปฺปสาทา
โทเส ปรํ ปริหเรยฺย ยโสภิลาสี.

อิติ สมฺมรกฺขิตมหาสามิวิรจิเต สุโพธาลงฺกาเร
โทสปริหาราวโพโธ นาม ทุติโย ปริจฺเฉโท.

---

๓. ตติยปริจฺเฉท

คุณาวโพธ (สทฺทาลงฺการ)

อนุสนฺธิปฏิญฺญา

[๑๑๖] สมฺภวนฺติ คุณา ยสฺมา โทสาเน'ว'มติกฺกเม
ทสฺเสสฺสํ เต ตโต'ทานิ สทฺเท สมฺภูสยนฺติ เย.

สทฺทาลงฺการอุทฺเทส

[๑๑๗] ปสาโท'โช มธุรตา สมตา สุขุมาลตา
สิเลโส'ทารตา กนฺติ อตฺถพฺยตฺติ สมาธโย.

สทฺทาลงฺการปโยชน

[๑๑๘] คุเณเห'เตหิ สมฺปนฺโน พนฺโธ กวิมโนหโร
สมฺปาทิยติ กตฺตุนํ กิตฺติ'มจฺจนฺตนิมฺมลํ.

สทฺทาลงฺการนิทฺเทส

๑. ปสาทคุณ

[๑๑๙] อทูราหิตสมฺพนฺธ- สุภคา ยา ปทาวลิ
สุปสิทฺธาภิเธยฺยา'ยํ ปสาทํ ชนเย ยถา.

อุทาหรณ

[๑๒๐] อลงฺกโรนฺตา วทนํ มุนิโน'ธรรํสิโย
โสภนฺเต'รุณรํสี'ว สมฺปตนฺตา'มฺพุโชทเร.

๒. โอชคุณ

[๑๒๑] โอโช สมาสพาหุลฺย- เมโส คชฺชสฺส ชีวิตํ
ปชฺเช'ปฺย'นากุโล โส'ยํ กนฺโต กามียเต ยถา.

อุทาหรณ

[๑๒๒] มุนินฺทมนฺทสญฺชาต- หาสจนฺทนลิมฺปิตา
ปลฺลวา ธวลา ตสฺเส'- เว'โก นา'ธรปลฺลโว.

อตฺถโอชคุณ

[๑๒๓] ปทาภิเธยฺยวิสยํ สมาสพฺยาสสมฺภวํ
ยํ ปาริณตฺยํ โหตี'ห โสปิ โอโช'ว ตํ ยถา.

อุทาหรณ

[๑๒๔] โชตยิตฺวาน สทฺธมฺมํ สนฺตาเรตฺวา สเทวเก
ชลิตฺวา อคฺคิขนฺโธ'ว นิพฺพุโต โส สสาวโก.

[๑๒๕] มตฺถกฏฺฐี มตสฺสาปิ รโชภาวํ วชนฺตุ เม
ยโต ปุญฺเญน เต เสนฺตุ เชนปาทมฺพุชทฺวเย.

[๑๒๖] อิจฺจตฺร นิจฺจํ ปณติ- เคโธ สาธุ ปทิสฺสติ
ชายเต'ยํ คุโณ ติกฺข- ปญฺญาน'มภิโยคโต.

๓. มธุรตาคุณ

[๑๒๗] มธุรตฺตํ ปทาสตฺติ- รนุปฺปาสวสา ทฺวิธา
สิยา สมสุติ ปุพฺพา วณฺณาวุตฺติ ปโร ยถา.

อุทาหรณ

[๑๒๘] ยทา เอโส'ภิสมฺโพธึ สมฺปตฺโต มุนิปุงฺคโว
ตทา ปภฺติ ธมฺมสฺส โลเก ชาโต มหุสฺสโว.

[๑๒๙] มุนินฺทมนฺทหาสา เต กุนฺทสนฺโทหวิพฺภมา
ทิสนฺต'มนุธาวนฺติ หสนฺตา จนฺทกนฺติโย.

อนุปฺปาส

[๑๓๐] สพฺพโกมลวณฺเณหิ นา'นุปฺปาโส ปสสิโย
ยถา'ยํ มาลตีมาลา ลินโลลาลิมาลินี.

๔. สมตาคุณ

[๑๓๑] มุทูหิ วา เกวเลหิ เกวเลหิ ผุเฏหิ วา
มิสฺเสหิ วา ติธา โหติ วณฺเณหิ สมตา ยถา.

๔.๑ เกวลมุทุสมตา

[๑๓๒] โกกิลาลาปสวาที มุนินฺทาลาปวิพฺภโม
หทยงฺคมตํ ยาติ สตํ เทติ จ นิพฺพุตึ.

๔.๒ เกวลผุฏสมตา

[๑๓๓] สมฺภาวนียสมฺภาวํ ภควนฺตุ ภวนฺตคุ
ภวนฺตสาธนากงฺขี โก น สมฺภาวเย วิภุ.

๔.๓ มิสฺสกสมตาคุณ

[๑๓๔] ลทฺธจนฺทนสํสคฺค- สุคนฺธิมลยานิโล
มนฺท'มายาติ ภีโต'ว มุนินฺทมุขมารุตา.

๕. สุขุมาลตาคุณ

[๑๓๕] อนิฏฺฐุรกฺขรปฺปายา สพฺพโกมลนิสฺสฏา
กิจฺฉมุจฺจารณาเปต- พฺยญฺชนา สุขุมาลตา.

อุทาหรณ

[๑๓๖] ปสฺสนฺตา รูปวิภวํ สุณนฺตา มธุรํ คิรํ
จรนฺติ สาธู[1] สมฺพุทฺธ- กาเล เกฬิปรมฺมุขา.

[๑๓๗] อลงฺการวิหีนาปิ สตํ สมฺมุขเต'ทิสี
อาโรหติ วิเสเสน รมณียา ตทุชฺชลา.

[๑๓๘] โรมญฺจปิญฺฉรจนา สาธุวาทาหิตทฺธนี
ลหนฺติ'เม มุนีเมฆฺมฺ- มทา สาธุสิขาวลา.

ปทตฺถสุขุมาลตาคุณ

[๑๓๙] สุขุมาลตฺต'มตฺเถว ปทตฺถวิสยมฺปิ จ
ยถา มตาทิสทฺเทสุ กิตฺติเสสาทิกิตฺตนํ.

๖. สิเลสคุณ

[๑๔๐] สิลิฏฺฐปทสํสคฺค- รมณียคุณาลโย
สพนฺธการโว โส'ยํ สิเลโส นาม ตํ ยถา.

---

๑ สี. สาธุ

อุทาหรณ

[๑๔๑] พาลินฺทุวิพฺภมจฺเฉทิ- นขราวลิกนฺติภิ
สา มุนินฺทปทมฺโภช- กนฺติ โว วลิตา'วตุ.

๗. อุทารตาคุณ

[๑๔๒] อุกฺกำสวนฺโต โย โกจิ คุโณ ยทิ ปตียเต
อุทาโร'ยำ ภเว เตน สนาถา พนฺธปทฺธติ.

อุทาหรณ

[๑๔๓] ปาทมฺโภชรโชลิตฺต- คตฺตา เย ตว โคตม
อโห เต ชนฺตโว ยนฺติ สพฺพถา นิรชตฺตนำ.

[๑๔๔] เอวำ ชินานุภาวสฺส สมุกฺกโสตฺร ทิสฺสติ
ปญฺญวา วิธินา'เนน จินฺตเย ปร'มีทิสำ.

[๑๔๕] อุทาโร โสปิ วิญฺเญยฺโย ยำ ปสตฺถวิเสสนำ
ยถา กีฬาสโร ลีลา- หาโส[๑] เหมงฺคทาทโย.

๘. กันติคุณ

[๑๔๖] โลกิยตฺถานติกฺกนฺตา กนฺตา สพฺพชนานปิ
กนฺติ นามา'ติวุตฺตสฺส วุตฺตา สา ปริหารโต.
ยถา "มุนินฺท" อิจฺจาทิ.

---

๑ ก. หาส

๙. อัตถัพยัตติคุณ

[๑๔๗] อตฺถพฺยตฺตา'ภิเธยฺยสฺสา'- เนยฺยตา สทฺทโต'ตฺถโต
สา'ยํ ตทุภยา เนยฺย- ปริหาเร ปทสฺสิตา
ยถา "มรีจิ"จฺจาทิ จ "มโนนฺรญฺชโน"จฺจาทิ จ.
ปุน อตฺเถน ยถา.

[๑๔๘] สภาวามลตา ธีร มุธา ปาทนเขสุ เต
ยโต เต'วนตานนฺต- โมฬิจฺฉายา ชหนฺติ โน.

๑๐. สมาธิคุณ

[๑๔๙] "พนฺธสาโร"ติ มญฺญนฺติ ยํ สมคฺคาปิ วิญฺญุโน
ทสฺสนาวสรํ ปตฺโต สมาธิ นาม'ยํ คุโณ.

[๑๕๐] อญฺญธมฺโม ตโต'ญฺญตฺถ โลกสีมานุโรธโต
สมฺมา อาธียเต'จฺเจ'โส สมาธีติ นิรุจฺจติ.

สมาธิอุทฺเทส

[๑๕๑] อปาเณ ปาณินํ ธมฺโม สมฺมา อาธียเต กฺวจิ
นิรูเป รูปยุตฺตสฺส นิรเส สรสสฺส จ.

[๑๕๒] อทฺรเว ทฺรวยุตฺตสฺส อกตฺตริปิ กตฺตุตา
กจินสฺสา'สรีเรปิ รูปํ เตสํ กมา สิยา.

สมาธินิทเทส

๑๐.๑ ปาณิธมฺมสมาธิคุณ

อปาเณ ปาณินำ ธมฺโม

[๑๕๓] อุณฺณาปุณฺณินฺทุนา นาถ ทิวาปิ สห สงฺคมา
วินิทฺทา สมฺปโมทนฺติ มญฺเญ กุมุทินี ตว.

๑๐.๒ รูปธมฺมสมาธิคุณ

นิรูเป รูปยุตฺตสฺส ธมฺโม

[๑๕๔] ทยารเสสุ มุชฺชนฺตา ชนา'มตรเสสฺวิ'ว
สุขิตา หตโทสา เต นาถ ปาทมฺพุชานตา.

๑๐.๓ รสธมฺมสมาธิคุณ

นิรเส สรสสฺส ธมฺโม

[๑๕๕] มธุเรปิ คุเณ ธีร น'ปฺปสีทนฺติ เย ตว
กีทิสี มนโส วุตฺติ เตสำ ขารคุณาน โภ.

๑๐.๔ ทรวธมฺมสมาธิคุณ

อทฺรเว ทฺรวยุตฺตสฺส ธมฺโม

[๑๕๖] สพฺพตฺถสิทฺธ จูฬก- ปุฏเปยฺยา มหาคุณา
ทิสา สมนฺตา ธาวนฺติ กุนฺทโสภาสลกฺขณา.

๑๐.๕ กัตตุธัมมสมาธิคุณ

อกตฺตริปิ กตฺตุตา

[๑๕๗] มาราริพลวิสฺสฏฺจา กุณฺจา นานาวิธา'ยุธา
ลชฺชมานา'ญฺเญวเสน ชิน ปาทานตา ตว.

๑๐.๖ กฏฺฐินธมฺมสมาธิคุณ

กจินสฺสาสรีเร ธมฺโม

[๑๕๘] มุนินฺทภาณุมา กาโล- ทิโต โพโธทยาจเล
สทฺธมฺมรํสินา ภาติ ภินฺท'มนฺธตมํ ปรํ.

[๑๕๙] วมนุคฺคิรนาเทฺย'ตํ คุณวุตฺยปริจฺจุตํ
อติสุนฺทร'มญฺญํ ตุ กามํ วินฺทติ คามฺมตํ.

อุทาหรณ

[๑๖๐] กนฺตีนํ วมนพฺยาชา มุนิปาทนขาวลี
จนฺทกนฺตี ปิวนฺตี'ว นิปฺปภํ ตํ กโรนฺติโย.

กตฺตุกมฺมสมาธิคุณ

[๑๖๑] อจิตฺตกตฺตุกํ รุจฺย-[๑] มิจฺเจวํ คุณกมฺม ตํ[๒]
สจิตฺตกตฺตุกมฺเป'ตํ คุณกมฺมํ ยทุ'ตฺตมํ.

อุทาหรณ

[๑๖๒] อุคฺคิรนฺโต'ว ส เสฺนห- รสํ ชินวโร ชเน
ภาสนฺโต มธุรํ ธมฺมํ กึ น สมฺปีณเย ชนํ.

---

๑ สี. รุจฺจ ๒ สี. คุณกมฺมกึ

อุยฺโยชน

[๑๖๓] **โย สทฺทสตฺถกุสโล กุสโล นิฆนฺฑุ-**
ฉนฺโทอลงฺกติสุ นิจฺจกตาภิโยโค
โส'ยํ กวิตฺตวิกโลปิ กวีสุ สงฺขฺย'-
โมคฺคยฺห วินฺทติ หิ กิตฺติ'มมนฺทรูปํ.

อิติ สทฺธมฺมวิรจิเต สุโพธาลงฺกาเร
คุณาวโพโธ นาม ตติโย ปริจฺเฉโท.

---

๔. จตุตฺถปริจฺเฉท
อตฺถาลงฺการาวโพธ

อนุสนฺธิปฏิญฺญา

[๑๖๔] อตฺถาลงฺการสหิตา สคุณา พนฺธปทฺธติ
ยโต อจฺจนฺตกนฺตาว[๑] วุจฺจนฺเต เต ตโต'ธุนา.

ทฺวตฺถาลงฺการ

[๑๖๕] สภาววงฺกวุตฺตีนํ เภทา ทฺวิธา อลงฺกฺริยา
ปฐมา ตตฺถ วตฺถูนํ นานาวตฺถาวิภาวินี.

ยถา

[๑๖๖] ลีลาวิกนฺติสุภโค ทิสาธิรวิโลกโน
โพธิสตฺตงฺกุโร ภาสํ วิโรจิ วาจ'มาสภึ.

วงฺกวุตฺติ

[๑๖๗] วุตฺติ วตฺถุสภาวสฺส ยา'ญฺญถา สา'ปรา ภเว
ตสฺสา'นนฺตวิกปฺปตฺตา โหติ พีโชปทสฺสนํ.

วงฺกวุตฺติอุทฺเทส

[๑๖๘] ตตฺถา'ติสยอุปมา- รูปกาวุตฺติทีปกํ
อกฺเขโปตฺถนฺตรนฺยาโส พฺยติเรโก วิภาวนา.

[๑๖๙] เหตุกฺกโม ปิยตรํ สมาสปริกปฺปนา
สมาหิตํ ปริยาย- วุตฺติพฺยาโชปวณฺณนํ.

---

๑. ก. อจฺจนฺตกนฺตา กนฺตาว

[๑๗๐] วิเสสรุฬฺหาหงฺการา สิเลโส ตุลฺยโยคิตา
นิทสฺสนํ มหนฺตตฺตํ วณฺจนา'ปฺปกตตฺถุติ.

[๑๗๑] เอกาวลิ อณฺณมณฺณํ สหวุตฺติ วิโรธิตา
ปริวุตฺติ'พฺภโม ภาโว มิสฺส'มาสี รสีอิติ.

[๑๗๒] เอเต เภทา สมุทฺทิฏฺฐา ภาโว ชีวิต'มุจฺจเต
วงฺกวุตฺตีสุ โปเสติ สิเลโส ตุ สิรึ ปรํ.

วงฺกวุตฺตินิทฺเทส

๑. อติสยาลงฺการ

[๑๗๓] ปกาสิกา วิเสสสฺส สิยา'ติสยวุตฺติ ยา
โลกาติกฺกนฺตวิสยา โลกิยาติ จ สา ทฺวิธา.

[๑๗๔] โลกิยาติสยสฺเส'เต เภทา เย ชาติอาทโย
ปฏิปาทียเต ตฺว'ชฺช โลกาติกฺกนฺตโคจรา.

อุทาหรณ

[๑๗๕] ปิวนฺติ เทหกนฺตึ เย เนตฺตญฺชลิปุเฏน เต
นา'ลํ หนฺตุ ชิเน'สํ ตฺวํ ตณฺหํ ตณฺหาหโรปิ กึ.

๒. อุปมาลงฺการ

[๑๗๖] อุปมาโนปเมยฺยานํ สธมฺมตฺตํ สิโย'ปมา
สทฺทตฺถคมฺมา วากฺยตฺถ- วิสยาติ จ สา ติธา.

๒.๑ สทฺทคมฺมูปมา

๒.๑.๑ สมาสสทฺทคมฺมูปมา

[๑๗๗] สมาสปจฺจเยวาที สทฺทา เตสํ วสา ติธา
สทฺทคมฺมา สมาเสน มุนินฺโท จนฺทิมานโน.

๒.๑.๒ ปจฺจยสทฺทคมฺมูปมา

[๑๗๘] อายาที ปจฺจยา เตหิ วทนํ ปงฺกชายเต
มุนินฺทนยนทฺวนฺทํ นีลุปฺปลทลียติ.

๒.๑.๓ อิวาทิสทฺทคมฺมูปมา

[๑๗๙] อิวาที อิว วา ตุลฺย- สมานนิภสนฺนิภา
ยถา สงฺกาสตุลิตปฺ- ปกาสปติรูปกา

[๑๘๐] สรี สริกฺขสัวาที วิโรธี สทิสา วิย
ปฏิปกฺขปจฺจนีก- สปกฺโข’ปมิโต’ปมา.

[๑๘๑] ปฏิพิมฺพปฏิจฺฉนฺท- สรูปสมสมิตา
สวณฺณา’ภา ปฏินิธิ สธมฺมาทิ สลกฺขณา.

[๑๘๒] ชยตฺย’กฺโกสติ หสติ ปติคชฺชติ ทูภติ
อุสูยตฺย’วชานาติ นินฺทติ’สฺสติ รุนฺธติ.

[๑๘๓] ตสฺส โจเรติ โสภคฺคํ ตสฺส กนฺตึ วิลุมฺปติ
เตน สทฺธึ วิวทติ ตุลฺยํ เตนา’ธิโรหติ.

[๑๘๔] กจฺฉํ วิคาหเต ตสฺส ตมเนฺวตฺย’นุพนฺธติ
ตีสีลํ ตํ นิเสเธติ ตสฺส จา’นุกโรติเม.

ปฏิญฺญา

[๑๘๕] อุปมาโนปเมยฺยานำ สธมฺมตฺตำ วิภาวิหิ
อิเมหิ อุปมาเภทา เกจิ นิยฺยนฺติ สมฺปติ.

(๑) ธมฺโมปมา

[๑๘๖] วิกาสิปทุมำ'วา'ติ- สุนฺทรำ สุคตานนำ
อิติ ธมฺโมปมา นาม ตุลฺยธมฺมนิทสฺสนา.

(๒-๓) ธมฺมหีโนปมา วิปรีโตปมา

[๑๘๗] ธมฺมหีนา มุข'มฺโภช- สทิสำ มุนิโน อิติ
วิปรีโตปมา ตุลฺย'- มานเนน'มฺพุชำ ตว.

(๔) อญฺญมญฺโญปมา

[๑๘๘] ตวา'นน'มิว'มฺโภชำ อมฺโภช'มิว เต มุขำ
อญฺญมญฺโญปมา สา'ยำ อญฺญมญฺโญปมานโต.

(๕) อพฺภุโตปมา

[๑๘๙] ยทิ กิญฺจิ ภเว'มฺโภชำ โลจนพฺภมุวิพฺภมำ
ธาเรตุำ มุขโสภำ ตำ ตเว'ติ อพฺภุโตปมา.

(๖) สิเลโสปมา

[๑๙๐] สุคนฺธิ โสภสมฺพนฺธี สสิรำสุวิโรธิ จ
มุขำ ตว'มฺพุชำเว'ติ สา สิเลโสปมา มตา.

(๗) สนฺตาโนปมา

[๑๙๑] สรูปสทฺทวาจฺจตฺตา สา สนฺตาโนปมา ยถา
พาลา'วุ'ยฺยานมาลา'ยํ สาลกานนโสภินี.

(๘) นินฺโทปมา

[๑๙๒] ขยี จนฺโท พหุรชํ ปทุมํ เตหิ เต มุขํ
สมานมฺปิ สมุกฺกํสี- ตฺย'ยํ นินฺโทปมา มตา.

(๙) ปฏิเสโธปมา

[๑๙๓] อสมตฺโถ มุเขนิ'นฺทุ ชิน เต ปฏิคชฺชิตุ
ชโห กลงฺกี'ติ อยํ ปฏิเสโธปมา สิยา.

(๑๐) อสาธารโณปมา

[๑๙๔] กจฺฉํ จนฺทารวินฺทานํ อติกฺกมฺม มุขํ ตว
อตฺตนา'ว สมํ ชาต- มิตฺย'สาธารโณปมา.

(๑๑) อภูโตปมา

[๑๙๕] สพฺพมฺโภชปฺปภาสาโร ราสิภูโต'ว กตฺถจิ
ตวา'นนํ วิภาตีติ โหตา'ภูโตปมา อยํ.

๒.๒ อุตฺตคมฺมูปมา

[๑๙๖] ปตียเต'ตฺถคมฺมา ตุ สทฺทสามตฺถิยา กฺวจิ
สมาสปจฺจเยวาทิ- สทฺทโยคํ วินา อปิ.

๒.๒.๑ สรูโปปมา

[๑๙๗] ภิงฺคาเน'มานิ จกฺขูนิ นา'มฺพุชํ มุข'เมวิ'ทำ
สุพฺยตฺตสทิสตฺเตน สา สรูโปปมา มตา.

๒.๒.๒ ปริกปฺโปปมา

[๑๙๘] มเย'ว มุขโสภา'สฺเส'- ตฺยล'มินฺทุ วิกตฺถนา
ยโต'มฺพุเชปิ สา'ตฺถีติ ปริกปฺโปปมา อยำ.

๒.๒.๓ สงฺสโยปมา

[๑๙๙] กึ วา'มฺพุช'นฺโตภนฺตาลิ กึ โลลนยนำ มุขำ
มม โทลายเต จิตฺต- มิจฺจ'ยำ สำสโยปมา.

๒.๒.๔ ปติวตฺถูปมา

[๒๐๐] กิญฺจิ วตฺถุำ ปทสฺเสตฺวา สธมฺมสฺสา'ภิธานโต
สามฺยปฺปตีติสพฺภาวา ปติวตฺถุปมา ยถา.

อุทาหรณ

[๒๐๑] ชเนสุ ชายมาเนสุ เน'โกปิ ชินสาทิโส
ทุติโย นนุ นตฺเถ'ว ปาริชาตสฺส ปาทโป.

๒.๓ วากฺยตฺถวิสยูปมา

[๒๐๒] วากฺยตฺเถเน'ว วากฺยตฺโถ ยทิ โกจฺยุ'ปมียเต
อิวยุตฺตวิยุตฺตตฺตา สา วากฺยตฺโถปมา ทฺวิธา.

อิวยุตฺต

[๒๐๓] ชิโน สเกฺลสตตฺตานํ อาวิภูโต ชนาน'ยํ
ฆมฺมสนฺตาปตตฺตานํ ฆมฺมกาเล'มฺพุโท วิย.

อิววิยุตฺต

[๒๐๔] มุนินฺทานน'มาภาติ วิลาเสกมโนหรํ
อุทฺธํ สมุคฺคตสฺสา'ปิ กึ เต จนฺท วิชมฺภนา.

สตฺตุปมาทูสน

[๒๐๕] สมฺพุเพเชติ ธีมนฺตํ ภินฺนลิงฺคาทิกํ ตุ ยํ
อุปมาทูสนายา'ล'- เมตํ กตฺถจิ ตํ ยถา.

อุทาหรณ

๑. ภินฺนลิงฺโคปมา ๒. วิชาติวจโนปมา ๓. หีโนปมา

[๒๐๖] หํสี'วา'ยํ สสี ภินฺน- ลิงฺคา'กาสํ สรานิ'ว
วิชาติวจนา หีนา สา'ว ภตฺโต ภโฏ'ธิเป.

อุทาหรณ

๔. อธิโกปมา ๕. อผุฏฺฐตฺตโถปมา

[๒๐๗] ขชฺโชโต ภาณุมาลี'ว วิภาติ'ตฺย'ธิโกปมา
อผุฏฺฐตฺถา พลมฺโภธิ สาคโร วิย สํขุภิ.

อุทาหรณ

๖. อุปมาเปกขินี ๗. ขัณฑิโตปมา

[๒๐๘] จนฺเท กลงฺโก ภิงฺโค'เว'- ตฺยุ'ปมาเปกฺขินี อยํ
ขณฺฑิตา เกรวากาโร สกลงฺโก นิสากโร.

[๒๐๙] อิจฺเจวมาทิรูเปสุ ภวนฺติ วิคตาทรา
กโรนฺติ จา'ทรํ ธีรา ปโยเค กฺวจิเทว ตุ.

อุทาหรณ

[๒๑๐] อิตฺถี'วา'ยํ ชโน ยาติ วทตฺเย'สา ปุมา วิย
ปิโย ปาณา อิวา'ยํ เม วิชฺชา ธน'มิว อจฺจิตา.

[๒๑๑] ภวํ วิย มหีปาล เทวราชา วิราชเต
อล'มสุมโต กจฺฉ เตชสา โรหิตุ อยํ.

๓. รูปกาลงฺการ

[๒๑๒] อุปมาโนปเมยฺยานํ อเภทสฺส นิรูปนา
อุปเมว[๑] ติโรภูต- เภทา รูปก'มุจฺจเต.

[๒๑๓] อเสสวตฺถุวิสยํ เอกเทสวิวตฺติ จ
ตํ ทฺวิธา ปุน ปจฺเจกํ สมาสาทิวสา ติธา.

๓.๑ อเสสวตฺถุวิสยสมาส

[๒๑๔] องฺคุลีทลสโสภึ นขทีธิติเกสรํ
สิรสา น ปิพนฺธนฺติ เก มุนินฺทปทมฺพุชํ.

---

๑ สี, ก. อุปมาว

๓.๒ อเสสวตฺถุวิสยอสมาส

[๒๑๕] รตนานิ คุณา ภูรี กรุณา สีตลํ ชลํ
คมฺภีรตฺต'มคาธตฺตํ ปจฺจกฺโข'ยํ ชิโน'มฺพุธิ.

๓.๓ อเสสวตฺถุวิสยมิสสก

[๒๑๖] จนฺทิกา มนฺทหาสา เต มุนินฺท วทนินฺทุโน
ปโพธยตฺย'ยํ สาธุ- มโนกุมุทกานนํ.

[๒๑๗] อเสสวตฺถุวิสเย ปเภโท รูปเก อยํ
เอกเทสวิวตฺติมฺหิ เภโท'ทานิ ปวุจฺจติ.

๓.๔ เอกเทสวิวตฺติสมาส

[๒๑๘] วิลาสหาสกุสุมํ รุจิราธรปลฺลวํ
สุขํ เก วา น วินฺทนฺติ ปสฺสนฺตา มุนิโน มุขํ.

๓.๕ เอกเทสวิวตฺติอสมาส

[๒๑๙] ปาททฺวนฺทํ มุนินฺทสฺส ททาตุ วิชยํ ตว
นขรํสี ปรํ กนฺตา ยสฺส ปาปชยทฺธชา.

๓.๖ เอกเทสวิวตฺติมิสสก

[๒๒๐] สุนิมฺมลกโปลสฺส มุนินฺทวทนินฺทุโน
สาธุปฺปพุทฺธหทยํ ชาตํ เกรวกานนํ.

[๒๒๑] รูปกานิ พหูเนฺย’ว [๑]ยุตฺตายุตฺตาทิเภทโต
วิสุ๎ น ตานิ วุตฺตานิ เอตฺเถ’ว’นฺโตคธานิติ.

[๒๒๒] จนฺทิมา’กาสปทุม’-มิจฺเจตๆ ขณฺฑรูปกๆ
ทุฏฺฐ’มมฺโภรุหวนๆ เนตฺตานิ’จฺจาทิ สุนฺทรๆ.

[๒๒๓] ปริยนฺโต วิกปฺปานๆ รูปกสฺโส’ปมาย จ
นตฺถิ ยๆ เตน วิญฺเญยฺยๆ อวุตฺต’มนุมานโต.

๔. อาวุตฺติอลงฺการ

[๒๒๔] ปุนปฺปุน’มุจฺจารณๆ [๒] ย’มตฺถสฺส ปทสฺส จ
อุภเยสๆ จ วิญฺเญยฺยา สา’ย’มาวุตฺติ นามโต.

๔.๑ อตฺถาวุตฺติ

[๒๒๕] มโน หรติ สพฺเพสๆ อาททาติ ทิสา ทส
คณฺหาติ นิมฺมลตฺตๆ จ ยโสราสิ ชินสฺส’ยๆ.

๔.๒ ปทาวุตฺติ

[๒๒๖] วิภาเสนฺติ ทิสา สพฺพา มุนิโน เทหกนฺติโย
วิภา เสนฺติ จ สพฺพาปิ จนฺทาทีนๆ หตา วิย.

---

๑ ฏีกายๆ อุทฺธฏฺฐๆ ยุตฺตรูปกๆ.

สิตปุปฺผุชฺชลๆ โลล- เนตฺตภิงฺคๆ ตวา’นนๆ
กสฺส นาม มโน ธ นากฑฺฒติ มโนหรๆ.

๒ สี, ก. ปุนปฺปุนฺจจารณๆ ยๆ

๔.๓ อุภยาวุตฺติ

[๒๒๗] ชิตฺวา วิหรติ เกฺลส- ริปุ์ โลเก ชิโน อยํ
วิหรตฺย'ริวคฺโค'ยํ ราสิภูโต'ว ทุชฺชเน.

๕. ทีปกาลงฺการ

[๒๒๘] เอกตฺถ วตฺตมานมฺปิ สพฺพวากฺโยปการกํ
ทีปกํ นาม ตํ จาทิ- มชฺฌนฺตวิสยํ ติธา.

๕.๑ อาทิวิสยทีปก

[๒๒๙] อกาสิ พุทฺโธ เวเนยฺย- พนฺธน'มมิโตทยํ
สพฺพปาเปหิ จ สมฺ'- เนกติตฺถิยมทฺทนํ.

๕.๒ มชฺฌวิสยทีปก

[๒๓๐] ทสฺสนํ มุนิโน สาธุ- ชนานํ ชายเต'มตํ
ตทญฺเญสํ ตุ ชนฺตูนํ วิสํ นิจฺโจปตาปนํ.

๕.๓ อนฺตวิสยทีปก

[๒๓๑] อจฺจนฺตกนฺตลาวณฺย- จนฺทาตปมโนหโร
ชินานนินฺทุ อินฺทุ จ กสฺส นา'นนฺทโก ภเว.

มาลาทีปก

[๒๓๒] โหตา'วิปฺปฏิสาราย สีลํ ปาโมชฺชเหตุ โส
ตํ ปีติเหตุ สา จา'ยํ ปสฺสทฺธาทิปสิทฺธิยา.

[๒๓๓] อิจฺจา'ทิทีปกตฺเตปิ ปุพฺพ์ ปุพฺพ'มเปกฺขินี
วากฺยมาลา ปวตฺตาติ ตํ มาลาทีปกํ มตํ.

[๒๓๔] อเนเน'ว ปกาเรน เสสาน'มปิ ทีปเก
วิกปฺปานํ วิธาตพฺพา- นุคติ สุทฺธพุทฺธิภิ.

๖. อกฺเขปาลงฺการ

[๒๓๕] วิเสสวจนิจฺฉายํ นิเสธวจนํ ตุ ยํ
อกฺเขโป นาม โส'ยํ จ ติธา กาลปฺปเภทโต.

๖.๑ อตีตกฺเขป

[๒๓๖] เอกากี'เนกเสนํ ตํ มารํ ส วิชยี ชิโน
กถํ ต'มถวา ตสฺส ปารมีพล'มีทิสํ.

๖.๒ วัตตมานกฺเขป

[๒๓๗] กึ จิตฺเต'ชาสมุคฺฆาตํ อปฺปตฺโต'สฺมิติ ขิชฺชเส
ปณาโม ชนุ โสเยว สกิมฺปิ สุคเต กโต.

๖.๓ อนาคตกฺเขป

[๒๓๘] สจฺจํ น เต คมิสฺสนฺติ สิวํ สุชนโคจรํ
มิจฺฉาทิฏฺฐิปริกฺกนฺต-[๑] มานสา เย สุทุชฺชนา.

๗. อตฺถนฺตรนฺยาสาลงฺการ

[๒๓๙] เถยฺโย โส'ตฺถนฺตรนฺยาโส โย'ญฺญวากฺยตฺถสาธโน
สพฺพพฺยาปี วิเสสฏฺโฐ หิวิสิฏฺจ'สฺส เภทโต.

---

๑ ก. ปริกนฺต

๗.๑ หิรหิตสพฺพพฺยาปี

[๒๔๐] เตปิ โลกหิตาสตฺตา สูริโย จนฺทิมา อปิ[๑]
อตฺถํ ปสฺส คมิสฺสนฺติ นิยโม เกน ลงฺฆยเต.

๗.๒ หิสหิตสพฺพพฺยาปี

[๒๔๑] สตฺถา เทวมนุสฺสานํ วสี โสปิ มุนิสฺสโร
คโต'ว นิพฺพุตึ สพฺเพ สงฺขารา น หิ สสฺสตา.

๗.๓ หิรหิตวิเสสฏฺจ

[๒๔๒] ชิโน สํสารกนฺตารา ชนํ ปาเปติ[๒] นิพฺพุตึ
นนุ ยุตฺตา คติ สา'ยํ เวสารชฺชสมงฺคีนํ.

๗.๔ หิสหิตวิเสฏฺจ

[๒๔๓] สุรตฺตํ เต'ธรผุฏฺ ชิน รญฺเชติ มานสํ
สยํ ราคปรีตา หิ ปเร รญฺเชนฺติ สงฺคเต.

๘. พฺยติเรกาลงฺการ

[๒๔๔] วาจฺเจ คมฺเม'ถ วตฺถูนํ สทิสตฺเต ปเภทนํ
พฺยติเรโก'ย'มปฺเย'โก- ภยเภทา จตุพฺพิโธ.

๘.๑ วาจฺจเอกพฺยติเรก

[๒๔๕] คมฺภีรตฺตมหตฺตาทิ- คุณา ชลธินา ชิน
ตุลฺโย ตฺว'มสิ เภโท ตุ สรีเรเน'ทิเสน เต.

---

๑ สี. จนฺทิมารปิ ๒ ก. ปาเปสิ

๘.๒ วาจฺจอุภยพฺยติเรก

[๒๔๖] มหาสตฺตา'ติคมฺภีรา สาคโร สุคโตปิ จ
สาคโร'ญฺชนสงฺกาโส ชิโน จามีกรชฺชุติ.

๘.๓ คมฺมเอกพฺยติเรก

[๒๔๗] น สนฺตาปาปหํ เนวิ- จฺฉิตทำ มิคโลจนำ
มุนินฺท นยนทฺวนฺทำ ตว ตคฺคุณภูสิตำ.

๘.๔ คมฺมอุภยพฺยติเรก

[๒๔๘] มุนินฺทานน'มมฺโภช- เมสำ นานตฺต'มีทิสำ
สุวุตฺตามตสนฺทายี วทนำ เน'ทิส'มฺพุชำ.

๙. วิภาวนาลังการ

[๒๔๙] ปสิทฺธำ การณำ ยตฺถ นิวตฺเตตฺวา'ญฺญการณำ
สาภาวิกตฺต'มถวา วิภาพฺยำ สา วิภาวนา.

๙.๑ การณนฺตรวิภาวนา

[๒๕๐] อนญฺชิตา'สิตำ เนตฺตำ อถโร'รญฺชิตา'รุโณ
สมานตา ภมุ จา'ยำ ชินา'นาวญฺฉิตา ตว.

๙.๒ สาภาวิกตฺตวิภาวนา

[๒๕๑] น โหติ ขลุ ทุชฺชนฺย- มปิ ทุชฺชนสงฺคเม
สภาวนิมฺมลตเร สาธุชนฺตูน เจตสิ.

๑๐. เหตฺวาลงฺการ

[๒๕๒] ชนโก ฌาปโก เจติ ทุวิธา เหตโว สิยุ
ปฏิสงฺขรณํ เตสํ อลงฺการตโย'ทิตํ.

ปญฺจเหตุ

[๒๕๓] ภาวาภาวกิจฺจวสา จิตฺตเหตุวสาปิ จ
เภทา'นนฺตา อิทํ เตสํ มุขมตฺตนิทสฺสนํ.

๑๐.๑ ภาวกิจฺจการกเหตุ

[๒๕๔] ปรมตฺถปกาเสก- รสา สพฺพมโนหรา
มุนิโน เทสนา'ยํ เม กามํ โตเสติ มานสํ.

๑๐.๒ อภาวกิจฺจการกเหตุ

[๒๕๕] ธีเรหิ สห สำวาสา สทฺธมฺมสฺสา'ภิโยคโต
นิคฺคเหนิ'นฺทฺริยานำ จ ทุกฺขสฺสู'ปสโม สิยา.

๑๐.๓ ภาวกิจฺจฌาปกเหตุ

[๒๕๖] มุนินฺท จนฺทสำวาทิ- กนฺตภาโวปโสภินา
มุเขเนว สุโพธำ เต มนำ ปาปาภินิสฺสฏำ.

๑๐.๔ อยุตฺตการีจิตฺตเหตุ

[๒๕๗] สาธุหตฺถารวินฺทานิ สงฺโกจยติ เต กถำ
มุนินฺท จรณทฺวนฺท- ราคพาลาตโป ผุสำ.

๑๐.๕ ยุตฺตการีจิตฺตเหตุ

[๒๕๘] สงฺโกจยนฺติ ชนฺตูนำ ปาณิปงฺเกรุหานิ'ห
มุนินฺทจรณทฺวนฺท- นขจนฺทาน'มำสโว.

๑๑. กมาลงฺการ

[๒๕๙] อุทฺทิฏฺฐานำ ปทตฺถานำ อนุทฺเทโส ยถากฺกมำ
สงฺขฺยาน'มิติ นิทฺทิฏฺฐำ ยถาสงฺขฺยำ กโมปิ จ.

อุทาหรณ

[๒๖๐] อาลาปหาสลีพาหิ มุนินฺท วิชยา ตว
โกกิลา กุมุทานิ โจ'- ปเสวนฺเต วนำ ชลำ.

๑๒. ปิยตราลงฺการ

[๒๖๑] สิยา ปิยตรำ นาม อตฺถรูปสฺส กสฺสจิ
ปิยสฺสา'ติสเยเน'ตำ ยำ โหติ ปฏิปาทนำ.

อุทาหรณ

[๒๖๒] ปีติ ยา เม สมุปฺปนฺนา สนฺต สนฺทสฺสนา ตว
กาเลนา'ยำ ภเว ปีติ ตเว'ว ปุน ทสฺสนา.

๑๓. สมาสวุตฺติอลงฺการ

[๒๖๓] วณฺณิเตโน'ปมาเนน วุตฺยา'ธิปฺเปตวตฺถุโน
สมาสวุตฺติ นามา'ยำ อตฺถสงฺเขปรูปโต.

ทฺวิสมาสวุตฺติ

[๒๖๔] สา'ยํ วิเสสฺยมตฺเตน ภินฺนา'ภินฺนวิเสสนา
อตฺเถ'ว อปรา'ปฺย'ตฺถิ ภินฺนาภินฺนวิเสสนา.

๑๓.๑ อภินฺนวิเสสน

[๒๖๕] วิสุทฺธามตสนฺทายี ปสตฺถรตนาลโย
คมฺภีโร จา'ย'มมฺโพธิ ปุญฺเญนา'ปาทิโต มยา.

๑๓.๒ ภินฺนาภินฺนวิเสสน

[๒๖๖] อิจฺฉิตตฺถปโท สาโร ผลปุปฺโผปโสภิโต
สจฺฉาโย'ย'มปุพฺโพว กปฺปรุกฺโข สมุฏฺฐิโต.

[๒๖๗] สาครตฺเตน สทฺธมฺโม รุกฺขตฺเตโน'ทิโต ชิโน
สพฺเพ สาธารณา ธมฺมา ปุพฺพตฺราญฺญตฺร ตุตฺตยํ.

๑๔. ปริกปฺปนาลงฺการ

[๒๖๘] วตฺถุโน'ญฺญปฺปกาเรน จิตา วุตฺติ ตทญฺญถา
ปริกปฺปียเต ยตฺถ สา โหติ ปริกปฺปนา.

จตุปริกปฺปนา

[๒๖๙] อุปมาพฺภนฺตรตฺเตน กิริยาทิวเสน จ
กเมโน'ทาหริสฺสามิ วิวิธา ปริกปฺปนา.

๑๔.๑ อุปมาพฺภนฺตรปริกปฺปนา

[๒๗๐] อิจฺฉาภงฺคาตุรา'สีนา ตา'ตินิจฺจล'มจฺฉรา
วสํ เนนฺตี'ว ธีรํ ตํ ตทา โยคาภิโยคโต.

๑๔.๒ กฺริยาปริกปฺปนา

[๒๗๑] คชํ มาโร สมารุฬฺโห ยุทฺธาย’จฺจนฺต’มุนฺนตํ
มคฺค’มเนฺวสตี นูน ชินภีโต ปลายิตุ.

๑๔.๓ คุณปริกปฺปนา

[๒๗๒] มุนินฺท ปาททฺวนฺเท เต จารุราชีวสุนฺทเร
มญฺเเ ปาปาภิสมฺมทฺท- ชาตโสเณน โสณิมา.

[๒๗๓] มญฺเเ สงฺเก ธุวํ นูน- มิว’มิจฺเจวมาทิหิ
สา’ยํ พฺยญฺชียเต กฺวา’ปิ กฺวา’ปิ วากฺเยน คมฺยเต.

๑๔.๔ คมฺมปริกปฺปนา

[๒๗๔] ทยาสญฺจารสรสา เทหา นิกฺขนฺตกนฺติโย
ปีเณนฺตา ชิน เต สาธุ- ชนํ สรสตํ นยุ.

๑๕. สมาหิตาลงฺการ

[๒๗๕] อารพฺภนฺตสฺส ยํ กิญฺจิ กตฺตุ ปุญฺญวสา ปุน
สาธนนฺตรลาโภ โย ตํ วทนฺติ สมาหิตํ.

อุทาหรณ

[๒๗๖] มาราริภงฺคาภิมุข- มนโส ตสฺส สตฺถุโน
มหามหี มหาราวํ รวี’ย’มุปการิกา.

๑๖. ปริยายวุตฺติอลงฺการ

[๒๗๗] อวตฺวา’ภิมตํ ตสฺส สิทฺธิยา ทสฺสน’ญฺญถา
วทนฺติ ตํ ปริยาย- วุตฺตีติ สุจิพุทฺธโย.

อุทาหรณ

[๒๗๘] วิวฏงฺคณนิกฺขิตฺตำ ธน'มารกฺขวชฺชิตำ
ธนกาม ยถากามำ ตุวำ คจฺฉ ยทิ'จฺฉสิ.

๑๗. พฺยาชวณฺณนาลงฺการ

[๒๗๙] ถุตึ กโรติ นินฺทนฺโต วิย ตำ พฺยาชวณฺณนำ
โทสาภาสา คุณา เอว ยนฺติ สนฺนิธิ'มตฺร หิ.

อุทาหรณ

[๒๘๐] สญฺจาเลตุ'มลำ ตฺวำ'สิ ภุสำ กุวลยา'ขิลำ
วิเสสำ ตาวตา นาถ คุณานำ เต วทาม กึ.

๑๘. วิเสสาลงฺการ

[๒๘๑] วิเสสิจฺฉายำ ทพฺพสฺส กฺริยาชาติคุณสฺส จ
เวกลฺลทสฺสนำ ยตฺร วิเสโส นาม'ยำ ภเว.

๑๘.๑ ทพฺพวิเสสวุตฺติ

[๒๘๒] น รถา น จ มาตงฺคา น หยา น ปทาตโย
ชิโต มาราริ มุนินา สมฺภาราวชฺชเนน หิ.

๑๘.๒ กิริยาวิเสสวุตฺติ

[๒๘๓] น พทฺธา ภูกุฏิ เนว ผุริโต ทสนจฺฉโท
มาราริภงฺคำ จา'กาสิ มุนิวีโร วโร สยำ.

๑๘.๓ ชาติวิเสสวุตฺติ

[๒๘๔] น ทิสาสุ พฺยตฺตา[๑] รสิ นา'โลโก โลกปตฺถโฏ
ตถาปฺย'นฺธตมหรสิ ปรสิ สาธุสุภาสิตสิ.

๑๘.๔ คุณวิเสสวุตฺติ

[๒๘๕] น ขรสิ น หิ วา ถทฺธสิ มุนินฺท วจนสิ ตว
ตถาปิ คาหฺหสิ ขนติ นิมฺมูลสิ ชนตามทสิ.

๑๙. รูฬฺหาหงฺการาลงฺการ

[๒๘๖] ทสฺสียเต'ติทิตฺตสิ ตุ สูรวีรตฺตนสิ ยหึ
วทนฺติ วิญฺญู วจนสิ รุฬฺหาหงฺการ'มีทิสสิ.

อุทาหรณ

[๒๘๗] ทเม นนฺโทปนนฺทสฺส กึ เม พฺยาปารทสฺสนา
ปุตฺตา เม ปาทสมฺภตฺตา สชฺชา สนฺเต'ว ตาทิเส.

๒๐. สิเลสาลงฺการ

[๒๘๘] สิเลโส วจนา'เนกา'- ภิเธยฺเย'กปทายุตสิ
อภินฺนปทวากฺยาทิ- วสา เตธา'ย'มีริโต.

๒๐.๑ อภินฺนปทวากฺยสิเลส

[๒๘๙] อนฺธตมหโร หารี สมารุฬฺโห มโหทยสิ
ราชเต รสิมาลี'ยสิ ภควา โพธยสิ ชเน.

---

๑ ก. พฺยตตา

๒๐.๒ ภินฺนปทวากฺยสิเลส

[๒๙๐] สารทา'มลกาภาโส สมานีตปริกฺขโย
กุมุทากรสมฺโพโธ ปีเณติ ชนตํ สุธี.

๒๐.๓ ภินฺนาภินฺนปทวากฺยสิเลส

[๒๙๑] สมาหิตตฺตวินโย อหีนมทมทฺทโน
สุคโต วิสทำ ปาตุ ปาณินำ โส วินายโก.

อฏฺฐปรสิเลส

[๒๙๒] วิรุทฺธาวิรุทฺธาภินฺน- กมฺมา นิยมวา ปโร
นิยมกฺเขปวจโน อวิโรธิ วิโรธฺยปิ.

[๒๙๓] โอจิตฺยสมฺโปสกาทิ- สิเลโส ปทชาทิ'ติ[๑]
เอสำ นิทสฺสเนเสฺวว รูป'มาวิ ภวิสฺสติ.

(๑) วิทฺธกมฺมสิเลส

[๒๙๔] สเว วตฺตยำ โลกำ อขิลำ กลฺลวิคฺคโห
ปราภวติ มาราริ ธมฺมราชา วิชมฺภเต.

(๒) อวิทฺธกมฺมสิเลส

[๒๙๕] สภาวมธุรำ ปุญฺญ- วิเสโสทยสมฺภวำ
สุณนฺติ วาจำ มุนิโน ชนา ปสฺสนฺติ จา'มตำ.

---

๑ ก. ปทชาติปิ

(๓) อภินฺนกมฺมสิเลส

[๒๙๖] อนฺธการาปหาราย สภาวมธุราย จ
มโน ปีเณติ ชนฺตูนำ ชิโน วาจาย ภาย จ.

(๔) นิยมวนฺตุสิเลส

[๒๙๗] เกสกฺขีนำว กณฺหตฺตำ ภมูนำเยว วงฺกตา
ปาณิปาทาธรานำว มุนินฺทสฺสา'ติรตฺตตา.

(๕) นิยมกฺเขปสิเลส

[๒๙๘] ปาณิปาทาธเรเสฺว'ว สาราโค ตว ทิสฺสติ
ทิสฺสเต โส'ย'มถวา นาถ สาธุคฺเณสฺว'ปิ.

(๖) อวิโรธิสิเลส

[๒๙๙] สลกฺขโณ'ติสุภโค เตชสฺสี นิยโตทโย
โลเกโส ชิตสำเกฺลโส วิภาติ สมณิสฺสโร.

(๗) วิโรธิสิเลส

[๓๐๐] อสโมปิ สโม โลเก โลเกโสปิ นรุตฺตโม
สทโย'ปฺย'ทโย ปาเป จิตฺตา'ยำ มุนิโน คติ.

(๘) โอจิตฺยสมฺโปสกสิเลส

[๓๐๑] สำสารทุกฺโขปหตา'- วนตา ชนตา ตฺวยิ
สุข'มิจฺฉิต'มจฺจนฺตำ อมตนฺทท วินฺทติ.

๒๑. ตุลฺยโยคิตาลงฺการ

[๓๐๒] คุณยุตฺเตหิ วตฺถูหิ สมํ กตฺวาน กสฺสจิ
สกิตฺตนํ ภวติ ยํ สา มตา ตุลฺยโยคิตา.

อุทาหรณ

[๓๐๓] สมฺปตฺตสมฺมโท โลโก สมฺปตฺตาโลกสมฺปโท
อุโภหิ รํสิมาลี จ ภควา จ ตโมนุโท.

๒๒. นิทสฺสนาลงฺการ

[๓๐๔] อตฺถนฺตรํ สาธยตา กิญฺจิ ตํสทิสํ ผลํ
ทสฺสียเต อสนฺตํ วา สนฺตํ วา ตํ นิทสฺสนํ.

๒๒.๑ อสนฺตผลนิทสฺสน

[๓๐๕] อุทยา สมณินฺทสฺส ยนฺติ ปาปา ปราภวํ
ธมฺมราชวิรุทฺธานํ สูจยนฺตา ทุรนฺตตํ.

๒๒.๒ สนฺตผลนิทสฺสน

[๓๐๖] สิโรนิกฺขิตฺตจรโณ'- จฺฉริยาน'มฺพุชาน'ยํ
ปรมพฺภุตตํ โลเก วิญฺญาเปต'ตฺตโน ชิโน.

๒๓. มหนฺตตฺตาลงฺการ

[๓๐๗] วิภูติยา มหนฺตตฺตํ อธิปฺปายสฺส วา สิยา
ปรมุกฺกํสตํ ยาตํ ตํ มหนฺตตฺต'มีริตํ.

๒๓.๑ วิภูติมหนฺตตฺต

[๓๐๘] กิรีฏรตนจฺฉายา- นุวิทฺธาตปวารโณ
ปุรา ปรํ สิรึ วินฺทิ โพธิสตฺโต'ภินิกฺขมา.

๒๓.๒ อธิปฺปายมหนฺตตฺต

[๓๐๙] สตฺโต สมฺโพธิยํ โพธิ- สตฺโต สตฺตหิตาย โส
หิตฺวา เสฺนหรสาพนฺธ'- มปิ ราหุลมาตรํ.

๒๔. วญฺจนาลงฺการ

[๓๑๐] โคเปตฺวา วณฺณนียํ ยํ กิญฺจิ ทสฺสียเต ปรํ
อสมํ วา สมํ ตสฺส ยทิ สา วญฺจนา มตา.

๒๔.๑ อสมวญฺจนา

[๓๑๑] ปุรโต น สหสฺเสสุ น ปญฺเจสุ จ ตาทิโน
มาโร ปเรสุ ตสฺเส'สํ สหสฺสํ ทสวฑฺฒิตํ.

๒๔.๒ สมวญฺจนา

[๓๑๒] วิวาท'มนุยุญฺชนฺโต มุนินฺทวทนินฺทุนา
สมฺปุณฺโณ จนฺทิมา นา'ยํ ฉตฺต'เมตํ มโนภุโน.

๒๕. อปฺปกตตฺถุติอลงฺการ

[๓๑๓] ปรานุวตฺตนาทีหิ นิพฺพินฺเทนิ'ห ยา กตา
ถุติ'รปฺปกเต สายํ สิยา อปฺปกตตฺถุติ.

อุทาหรณ

[๓๑๔] สุขํ ชีวนฺติ หริณา วเนสฺว’ปรเสวิโน
อนายาโสปลาเภหิ ชลทุพฺพงฺกุราทิภิ.

๒๖. เอกาวลิอลงฺการ

[๓๑๕] อุตฺตรํ อุตฺตรํ ยตฺถ ปุพฺพปุพฺพวิเสสนํ
สิยา เอกาวลี สา’ยํ ทฺวิธา วิธินิเสธโต.

๒๖.๑ วิธิเอกาวลิ

[๓๑๖] ปาทา นขาลิรุจิรา นขาลี รํสิภาสุรา
รํสี ตโมปหาเนก- รสา โสภนฺติ สตฺถุโน.

๒๖.๒ นิเสธเอกาวลิ

[๓๑๗] อสนฺตุฏฺโฐ ยตี เนว สนฺโตโส นา’ลยาหโต
นา’ลโย โย ส ชนฺตูนํ นา’นนฺตพฺยสนาวโห.

๒๗. อญฺญมญฺญาลงฺการ

[๓๑๘] ยหึ ภูสิยภูสตฺตํ อญฺญมญฺญํ ตุ วตฺถุนํ
วินา’ว สทิสตฺตํ ตํ อญฺญมญฺญวิภูสนํ.

อุทาหรณ

[๓๑๙] พฺยามมุสุมณฺฑลํ เตน มุนินา โลกพนฺธุนา
มหนฺตึ วินฺทตี กนฺตึ โสปิ เตเน’ว ตาทิสึ.

๒๘. สหวุตฺติอลงฺการ

[๓๒๐] กถนํ สหภาวสฺส กฺริยาย จ คุณสฺส จ
สหวุตฺตีติ วิญฺเญยฺยํ ตทุทาหรณํ ยถา.

๒๘.๑ กิริยาสหวุตฺติ

[๓๒๑] ชลนฺติ จนฺทรํสีหิ สมํ สตฺถุ นขสฺโว
วิชมฺภติ จ จนฺเทน สมํ ตมฺมุขจนฺทิมา.

๒๘.๒ คุณสหวุตฺติ

[๓๒๒] ชิโนทเยน มลินํ สห ทุชฺชนเจตสา
ปาปํ ทิสา สุวิมลา สห สชฺชนเจตสา.

๒๙. วิโรธิตาลงฺการ

[๓๒๓] วิโรธีนํ ปทตฺถานํ ยตฺถ สํสคฺคทสฺสนํ
สมุกฺกสาภิธานตฺถํ มตา สา'ยํ วิโรธิตา.

อุทาหรณ

[๓๒๔] คุณา สภาวมธุรา อปิ โลเกกพนฺธุโน
เสวิตา ปาปเสวีนํ สมฺปทูเสนฺติ มานสํ.

๓๐. ปริวุตฺติอลงฺการ

[๓๒๕] ยสฺส กสฺสจิ ทาเนน ยสฺส กสฺสจิ วตฺถุโน
วิสิฏฺฐสฺส ย'มาทานํ ปริวุตฺตีติ สา มตา.

อุทาหรณ

[๓๒๖] ปุรา ปเรสํ ทตฺวาน มนุญฺญํ นยนาทิกํ
มุนินา สมนุปฺปตฺตา'- ทานิ สพฺพญฺญุตาสิรี.[๑]

๓๑. ภมาลงฺการ

[๓๒๗] กิญฺจิ ทิสฺวาน วิญฺญาตา ปฏิปชฺชติ ตํสมํ
สํสยาปคตํ วตฺถุ์ ยตฺถ โสยํ ภโม มโต.

อุทาหรณ

[๓๒๘] สมํ ทิสาสุ'ชฺชลาสุ ชินปาทนขํสุนา
ปสฺสนฺตา อภินนฺทนฺติ จนฺทาตปมนา ชนา.

๓๒. ภาวาลงฺการ

[๓๒๙] ปวุจฺจเต ยํ นามาทิ กวีนํ ภาวโพธนํ
เยน เกนจิ วณฺเณน ภาโว นามา'ย'มีริโต.

อุทาหรณ

[๓๓๐] นนุ เตเยว สนฺตา โน สาครา น กุลาจลา
มนมฺปิ มริยาทํ เย สํวฏฺเฏปิ ชหนฺติ โน.

๓๓. มิสฺสาลงฺการ

[๓๓๑] องฺคงฺคีภาวา สทิส- พลภาวา จ พนฺธเน
สํสคฺโค'ลงฺกตีนํ โย ตํ มิสฺส'นฺติ ปวุจฺจติ.

---

๑ ก. มุนินฺท สมนุปฺปตฺโต ทานิ สพฺพญฺญุตาสิรี

๓๓.๑ องฺคงฺคีภาวมิสฺส

[๓๓๒] ปสตฺถา มุนิโน ปาท- นขรํสิมหานที
อโห คาหฺหํ นิมุคฺเคปิ สุขยเตฺยว เต ชเน.

๓๓.๒ สทิสพลภาวมิสฺส

[๓๓๓] เวโส สภาวมธุโร รูปํ เนตฺตรสายนํ
มธูว มุนิโน วาจา น สมฺปีเณติ กํ ชนํ.

๓๔. อาสีอลงฺการ

[๓๓๔] อาสี นาม สิยา'ตฺถสฺส อิฏฺฐสฺสา'สีสนํ ยถา
ติโลเกกคตี นาโถ ปาตุ โลก'มปายโต.

๓๕. รสีอลงฺการ

[๓๓๕] รสปฺปตีติชนกํ ชายเต ยํ วิภูสนํ
รสวนฺตนฺติ ตํ เถยฺยํ รสวนฺตวิธานโต.

อุทาหรณ

[๓๓๖] ราคานตพฺภุตสโรชมุขํ ธราย
ปาทา ติโลกครุโน'ธิกพทฺธราคา
อาทาย นิจฺจสรเสน กเรน คาหฺหํ
สญฺจุมฺพยนฺติ สตตาหิตสมฺภเมน.

อุยโยชน

[๓๓๗] อิจฺจา'นุคมฺม ปุริมาจริยานุภาวํ
สงฺเขปโต นิคทิโต'ย'มลงฺกตีนํ
เภโท'ปรูปริ กวีหิ วิกปฺปิยานํ
โก นาม ปสฺสิตุ'มลํ ขลุ ตาส'มนฺตํ.

อิติ สมฺพรกฺขิตมหาสามิวิรจิเต สุโพธาลงฺกาเร
อตฺถาลงฺการาวโพโธ นาม จตุตฺโถ ปริจฺเฉโท.

---

๕. ปญฺจมปริจฺเฉท

รสภาวาวโพธ

[๓๓๘] ปฏิภานวตา โลก- โวหาร'มนุสารินา
ตโต'จิตฺยสมุลฺลาส- เวทินา กวินา ปรํ.

[๓๓๙] ฐายีสมฺพนฺธิโน ภาว- วิภาวา สานุภาวกา
สมฺปชฺชนฺติ นิพนฺธา เต รสสฺสาทาย สาธุนํ.

ภาวอธิปฺปาย

[๓๔๐] จิตฺตวฺตฺติวิเสสา ตุ ภาวยนฺติ รเส ยโต
รตฺยาทโย ตโต ภาว- สทฺเทน ปริกิตฺติตา.

๑. ฐายีภาวอธิปฺปาย

[๓๔๑] วิโรธินา'ญฺญภาเวน โย ภาโว น ติโรหิโต
สีเลน ติฏฺฐติ'จฺเจโส ฐายีภาโวติ สทฺทิโต.

นวฐายีภาวปฺปเภทอุทฺเทส

[๓๔๒] รติหาสา จ โสโก จ โกธุสฺสาหภยมฺปิ จ
ชิคุจฺฉาวิมฺหยา เจว สโม จ นว ฐายิโน.

๒. พฺยภิจารีภาวอธิปฺปาย

[๓๔๓] ติโรภาวาวิภาวาทิ- วิเสเสนา'ภิมุขฺยโต
เย เต จรนฺติ สีเลน เต โหนฺติ พฺยภิจาริโน.

พฺยภิจารีภาวปฺปเภท

[๓๔๔] นิพฺเพโท ตกฺกสงฺกา สม-
ธิติชฬตา ทีนตุ’คฺคาลสตฺตํ
สุตฺตํ ตาโส คิลานุสฺสุกฺกหริส-
สติสฺสา วิสาทาพหิตฺถา[๑]
จินฺตา คพฺพา’ปมาโรมริสมท-
มตุมฺมาทโมหา วิโพโธ
นิทฺทาเวคา สพิฬํ มรณ
สจปลา[๒] พฺยาธิ เตตฺตึส’เมเต.

๓. สาตฺติกภาวอธิปฺปาย

[๓๔๕] สมาหิตตฺตปฺปภวํ สตฺตํ[๓] เตโน’ปปาทิตา
สาตฺติกา’[๔]ปฺย’นุภาวตฺเต วิสุ ภาวา ภวนฺติ เต.

อฏฺฐสาตฺติกภาวปฺปเภท

[๓๔๖] ถมฺโภ ปลยโรมญฺจา ตถา เสทสฺสุ เวปถุ
เววณฺณิยํ วิสฺสรตา ภาวา’ฏฺเจ’เต ตุ สาตฺติกา.

[๓๔๗] ยทา รตฺยาทโย ภาวา จิติสีลา น โหนฺติ เจ
ตทา สพฺเพปิ เต ภาวา ภวนฺติ พฺยภิจาริโน.

[๓๔๘] วิภาโว การณํ เตสุ’- ปฺปตฺติยุ’ทฺทีปเน ตถา
โย สิยา โพธโก เตส’- มนุภาโว’ย’มีริโต.

---

๑ ก. พหิทฺธา ๒ ก. จปลตา ๓ ก. สติวฺ ๔ ก. สาตฺวิกา

[๓๔๙] เนกเหตุ์ มโนวุตฺติ- วิเสสญฺจ วิภาวิตุ์
ภาวๆ วิภาวานุภาวา วณฺณิยา พนฺธเน ผุฏฺ.

[๓๕๐] สวิภาวานุภาเวหิ ภาวา เต เต ยถารหๆ
วณฺณนียา ยโถจิตฺยๆ โลกรูปานุคามินา.

[๓๕๑] จิตฺตวุตฺติวิเสสตฺตา มานสา สาตฺติกา'งฺคโต
พหินิสฺสฏฺเสทาทิ- อนุภาเวหิ วณฺณิยา.

รสอธิปฺปาย

[๓๕๒] สามชฺชิกาน'มานนฺโท โย พนฺธตฺถานุสารินๆ
รสียตีติ ตญฺญูหิ รโส นามา'ย'มีริโต.

รสปเภท

[๓๕๓] สวิภาวานุภาเวหิ สาตฺติกพฺยภิจาริภิ
อสฺสาทิยตฺต'มานีย- มาโน จาเย'ว โส รโส.

ฐายีภาวอุทฺเทส

นวรส

[๓๕๔] สิงฺคารหสฺสกรุณา รุทฺทวีรภยานกา
พีภจฺฉพฺภุตสนฺตา จ รสา จายีน'นุกฺกมา.

[๓๕๕] ทุกฺขรูเป'ย'มานนฺโท กถๆ นุ กรุณาทิเก.
สิยา โสตูน'มานนฺโท โสโก เวสฺสนฺตรสฺส หิ.

ฐายีภาวนิทฺเทส

๑. สิงฺคารรส รติฐายีภาว

[๓๕๖] รมฺมเทสกลากาล- เวสาทิปฏิเสวนา
ยุวาน'ญฺโญญฺญรตฺตานํ ปโมโท รติ รุจฺจเต.

ติสิงฺคารรส

[๓๕๗] ยุตฺยา ภาวานุภาวา เต นิพนฺธา โปสยนฺติ นํ
โสปฺยา'โยควิปฺปโยค- สมฺโภคานํ วสา ติธา.

๒. หสฺสรส หาสฐายีภาว

[๓๕๘] วิการากติอาทีหิ อตฺตโนถ ปรสฺส วา
หาโส นิทฺทาสมาลสฺย- มุจฺฉาทิพฺยภิจาริภิ
ปริโปเส สิยา หสฺโส ภิยฺโย'ตฺถิปภุตีนํ โส.

ฉหสฺสปเภท

[๓๕๙] สิต'มิห วิกาสินยนํ
กิญฺจาลกฺขิยทิชํ ตุ ตํ หสิตํ
มธุรสฺสรํ วิหสิตํ
อสสิโรกมฺป'มุปหสิตํ.

[๓๖๐] อปหสิตํ สญฺชลกฺขิ
วิกฺขิตฺตงฺคํ ภวตฺย'ติหสิตํ
เทฺว เทฺว หสฺสา กถิตา เจสํ
เชฏฺเฐ มชฺเฌ'ธเมปิ [๑] จ กมโส.

---

๑ มชฺเฌ'ธเมติ เอตฺถ มชฺเฌ อธเมติ ปทจฺเฉโท.

๓. กรุณารส โสกจายีภาว

[๓๖๑] โสกรูโป ตุ กรุโณ'- นิฏฺจปฺปตฺติ'ฏฺจนาสโต
ตตฺถา'นุภาวา รุทิต- ปลยถมฺภกาทโย
วิสาทาลสฺยมรณ- จินฺตาที พฺยภิจาริโน.

๔. รุททรส โกธจายีภาว

[๓๖๒] โกโธ มจฺฉริยาทีหิ โปเส ตาส'มทาทิภิ
นยนารุณตาทีหิ รุทฺโท นาม รโส ภเว.

๕. วีรรส อุสฺสาหจายีภาว

[๓๖๓] ปตาปวิกฺกมาทีหุ'- สฺสาโห วีโร'ติ สญฺญิโต
รณทานทยาโยคา วีโร'ยํ ติวิโธ ภเว
เตวา'นุภาวา ธิติม- ตฺยาทโย พฺยภิจาริโน.

๖. ภยานกรส ภยจายีภาว

[๓๖๔] วิการิสนสตฺตาทิ- ภยุกฺโก'ส ภยานโก
เสทาทโย'นุภาเว'ตฺถ ตาสาที พฺยภิจาริโน.

๗. พีภจฺฉรส ชิคุจฺฉาจายีภาว

[๓๖๕] ชิคุจฺฉา รุธิราทีหิ ปูตฺยาทีหิ วิราคโต
พีภจฺโฉ โขภนุ'พฺเพคี กเมน กรุณายุโต
นาสาวิกุนนาทีหิ สงฺกาทีหิ'สฺส โปสนํ.

๘. อพฺภุตรส วิมฺหยจายีภาว

[๓๖๖] **อติโลกปทตฺเถหิ วิมฺหโย'ยํ รโส'พฺภุโต**
ตสฺสา'นุภาวา เสทสฺสุ- สาธุวาทาทโย สิยุำ
ตาสาเวคธิติปฺปญฺญา โหนฺเต'ตฺถ พฺยภิจาริโน.

๙. สนฺตรส สมจายีภาว

[๓๖๗] **จายีภาโว สโม เมตฺตา- ทยาโมทาทิสมฺภโว**
ภาวาทีหิ ตทุกฺกโส สนฺโต สนฺตนิเสวิโต.

อิติ สำรกฺขิตมหาสามิวิรจิเต สุโพธาลงฺกาเร
รสภาวาวโพโธ นาม ปญฺจโม ปริจฺเฉโท.

สุโพธาลงฺกาโร สมตฺโต.